

॥ શ્રી હરિ : ॥
॥ શ્રી બાલકૃષ્ણપ્રભુ વિજયતે ॥

શ્રી પુષ્ટિમાર્ગીય પરિચય પુસ્તિકા

૩૨

શ્રી મહાપ્રભુજી વિરચિત

શ્રી ભાગવત્ દશમસ્કંધાર્થાનુક્રમવિાકા

સંપાદક : રમેશચંદ્ર નાથાલાલ શાહ, (એમ.એ.એલ.એલ.બી.)

૩

॥ શ્રી હરિઃ ॥
॥ શ્રી બાલકૃષ્ણ પ્રભુ વિજયતે ॥

અથ શ્રીમદ્ વલ્લભલીલિત વિરચિતા
શ્રીમદ્ ભાગવત્ દશમસ્કંધાર્થાનુક્રમવિાકા

શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ

શ્રીમદ્ ભાગવતના નવ સ્કંધ સુધીની કથા પરીક્ષિત રાજાએ સાંભળી. આમતો સંમસ્ત શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ભગવદ્લીલાનું વર્ણન છે પણ શ્રી શુકદેવજીએ રાજાને શ્રી કૃષ્ણાવતારનું ચરિત્ર કંઈક પહેલા સ્કંધમાં, બીજા સ્કંધમાં, ત્રીજા સ્કંધમાં અને થોડે ગણે એણે ચોથા સ્કંધમાં શ્રવણ કરાવી, નવમાં સ્કંધમાં પ્રભુની દશવિધલીલા પેઢી હજાનુંકથા - હજા એટલે ભગવાન અને અનુ એટલે ભક્તો, ભગવાન અને ભક્તોની કથાનું નિરૂપણ સૂચવેલ અને ચંદ્રવંશના વર્ણનથી કુર્મ અને શ્રીરામાવતાર અને શ્રી કૃષ્ણાવતારની કથા શ્રવણ કરાવી. એ શ્રવણ કરવાથી પરીક્ષિત રાજાનેજ્ઞાસા અને શ્રી કૃષ્ણચરિત્ર સાંભળવાની વિશેષ ઉત્કંઠા થઈ અને વિવિધ પ્રકારની ક્ષાણ વિસ્તારથી શ્રી કૃષ્ણચરિત્ર શ્રવણ કરાવવા માટે શ્રી શુકદેવજીને વિનંતી કરી. શ્રી દશમસ્કંધાર્થાનુક્રમવિાકાનો પ્રારંભ 'રાજપ્રદનો' થી થાય છે

રાજપ્રદનો હરેર્જન્મકારણં ભૂમિસાંત્વમ્ ।
કંસબોધનઘટપુત્રવધઃ કંસભયં નૃપ ॥ ૧ ॥

દશાશમભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સંવિસ્તાર)

પરીક્ષિત રાજાએ પૂછ્યું શ્રી શુકદેવને પ્રદન,
“હેવ મહારા પ્રણારમ્ભક તમો કહો છો એ કૃષ્ણ,
તેહનું ચરિત્ર વિસ્તારે કહો, થોડે વૃત્તિના થાય”
સુણી એમ પ્રસંસ થયા મુની, વરણવી સો કથાય,
પૃથ્વી સુખાય બદમાદિકે સ્તવન કુર્મ જગાભૂપ
હરિ જણાવ્યું, “જાઓ, પગાડીશ પ્રજામાં શ્રી કૃષ્ણસ્વરૂપ”
વળતી આકાશવાણી કાસા કંસને જણવી એ વાત,
દેવકી સાહ વસુદેવ કાળગૃહેમાં નાભિયા કંસ,
મૃત્યુભીતિ ધરી ભગિનીનાં બદસ્તનો કંચો ધ્વંસ.

અર્થ : પરીક્ષિત રાજાનો પ્રશ્ન, ભગવાનના પ્રાગટ્યનું કારણ, ભૂમિને સાંભળના. દેવકીનો આઠમો પુત્ર પોતાનો વધ કરશે એવું કંસ ને જ્ઞાન, આઠપુત્રોનો વધ, કંસના અત્યાચારથી ભયનું વાતાવરણ.

વિવરણ : શ્રીમદ્ ભગવતના દશમસ્કંધના પ્રથમ અધ્યાયનો અર્થ સમજાવતા શ્રી મહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે પ્રથમ અધ્યાયમાં સૌ પ્રથમ રાજાના પ્રશ્નો છે પછી પ્રભુના જન્મ-પ્રાકટ્યનો હેતુ-ભૂમિવગેરે ભક્તોનું કૃપ્ત છે તે સમજાવ્યું છે. બ્રહ્માજીએ પ્રભુ પ્રકટ થશે અને સર્વના કૃપ્ત હર કરશે એવી ભૂમિને સાંભળતા આપી છે.

નવપરિણતા દેવકીજી વિદાય થઈ રહ્યા છે નાની બેન દેવકીજીનો રથ કંસ પોતે હાંકી રહ્યો છે ત્યારે આકાશવાણી થાય છે કે દેવકીનો આઠમો પુત્ર તારી હત્યા કરશે. એટલે કંસ દેવકીજીને મારવા તૈયાર થાય છે શ્રી વસુદેવજી એને અનેક પ્રકારે સમજાવે છે પણ જ્યારે આ કુષ્ઠ માનતો નથી ત્યારે વસુદેવજી વચન આપે છે કે દેવકીજીના બધા પુત્રોને તેઓ કંસને સોંપી દેશે. વસુદેવના વચનથી વિશ્વસ્ત કંસ દેવકીજીની હત્યાનો વિચાર માંડીવાળો છે ભગવાદ્ કાર્ય કરવામાં તત્પર એવા નારહજીએ ભગવાદ્ પ્રાકટ્યમાં વિલંબન થાય તે માટે ભગવાદ્ પ્રાકટ્ય થવામાં ભક્તોનું કૃપ્ત કારણરૂપ હોવાથી ભક્તોનું કૃપ્ત વધારવા કંસને પ્રેરણાકરી. એટલે કંસે દેવકીજીના છ પુત્રોની કમશઃ હત્યા કરી વસુદેવ-દેવકીજી, યજ્ઞ ઉપસેન અને બીજા સંબંધીઓને જેલમાં પૂરી દીધા અને કૃપ્ત આપવા માંડ્યો. આવા અત્યાચારોથી લોકોમાં કંસનો ભય ફેલાઈ ગયો. આ રીતે દશમસ્કંધનો પહેલો અધ્યાય શ્રી ભગવાદ્ પ્રાકટ્યના હેતુરૂપ વર્ણવામાં આવ્યો.

માયા જ્ઞાપનદેવાદિસ્તુતઃ કૃષ્ણસમુદ્ભવઃ ।
વર્ણનં કૃષ્ણરુપસ્ય વસુદેવસ્ય સંસ્તુતિ ॥ ૨ ॥

દયારામભાઈ ફત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

ત્યાર પછી માયા મોકલી, શ્રી હરિએ દીધું એ કામ,
“દેવકીજી રોત્પણી ઉઠે ધરજે બલરામ,
તું પછી નંદસુતા થઈ આવતરજે યજ્ઞમાંહે”
પછી પ્રભુ દેવકીઉર વસ્યા બ્રહ્માદિ સ્તવિયાત્યાંહે,
વળતી પુરુષેશ્વર પ્રગટિયા, વસુદેવે વરણવ્યું રૂપ,
દેવકી સહિત સ્તુતિ કરી, વળતા વધા ભવભૂત.

અર્થ : માયાને યજ્ઞમાં મોકલી, દેવોએ ભગવાનની સ્તુતિકરી ભગવાનનું પ્રગટયું વસુદેવજીએ ભગવાનના સ્વરૂપનું વર્ણન કર્યું અને સ્તુતિ કરી.

વિવરણ : બીજા અધ્યાયમાં પ્રભુએ માયાને યજ્ઞમાં જવાની આજ્ઞાકરી અને દેવકીજીના ઉદરમાંથી ગર્ભનું રોહીણીજીના ગર્ભમાં ચંકરીન કરાવ્યું. ત્યારબાદ તરતજ ભગવાન વસુદેવના મનમાં પ્રવિષ્ઠ થવા અને વૈદાદિક્ષા પ્રકારે દેવકીજીમાં પધાર્યા. પ્રભુ દેવકીજીમાં પધાર્યા છે તે જાણી બ્રહ્મા અને મહાદેવજીને આગળ કરી બધા દેવો કારાગૃહમાં પધાર્યા અને ભગવાનની સ્તુતિ કરી. દેવોએ સીળ શ્લોકથી સ્તુતિ કરી છે-આ રીતે બીજા અધ્યાય ભગવાનના ભૂતલ પર પધારવાના ઉદ્યમ તરીકે વર્ણવામાં આવ્યો.

બીજા અધ્યાયમાં ભગવાનનો જન્મ-પ્રાગટ્ય સાક્ષા-આઠ શ્લોકથી કહેવામાં આવ્યું. અહીંયા શ્રી મહાપ્રભુજી પોતાના હૃદયગત ભાવોને બહુ સુંદર શબ્દોમાં વ્યક્ત કરે છે “કૃષ્ણ કે જે મારા સ્વામી છે એ દાસીઓની સુરક્ષા કરવાને માટે પ્રગટ થયા છે”

દાસીનાં સર્વરક્ષાર્થ નિમિત્તીકૃત્ય તાદૃશમ્ ॥ કા. ૮ ॥

પ્રાકૃર્ભૂતો મમ સ્વામીનક્રિત્યં યાદિ પૂર્વવત્ ॥ કા. ૮-૧/૨ ॥

(સુબોધિની)

શુકદેવજીએ પ્રભુના સ્વરૂપનું વર્ણન બે શ્લોકથી કર્યું છે વસુદેવજી અને દેવકીજીએ સ્તુતિ કરી છે.
(નોંધ : ભગવાનની દેવો, વસુદેવજી અને દેવકીજીએ કરેલી સ્તુતિઓ તેમજ દશમસ્કંધમાંની અન્ય સ્તુતિઓ માટે વૈષ્ણવોને પુ. પ. પુ. ક્રમાંક ૨૫ - “નમોભગવાદ્કૃષ્ણાયાદભૂતકર્મણો” પુસ્તિકા વાંચવા વિનંતી છે ભગવાતના પ્રથમ થી નવમ સ્કંધમાંની ૧૮ વિવિધ સ્તુતિઓનો શમાવેશ પુ. પ. પુ. ક્રમાંક ૨૩, ૩૪ - “નમોભગવાદ્કૃષ્ણાયાદભૂતકર્મણો” માં કરવામાં આવ્યા છે. વૈષ્ણવોને આ ત્રણે પુસ્તિકા વાંચવા ભલામણ છે.)

દેવક્યાદિપુરાકૃત્યકથનં જગદીશિતુઃ ।
ગોકુલે નયનં કન્યામારણે તદ્વિભાષણમ્ ॥ ૩ ॥

દયારામભાઈ ફત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

પૂર્વ વરતાંત કહ્યું સહુ, કહી યજ્ઞ જવાની પેર,
ત્યમ વસુદેવ વિશ્વભર પધરાવ્યા નંદને ઘેર,
કન્યા ભાવ્યા તેહને કંસે પછી કરવા માંડી ઘાત,
તેણે કહ્યું “તાહારો શત્રુતો કયહું પ્રગટયો સાક્ષાત”.

અર્થ : વસુદેવ-દેવકીજીને પૂર્વજન્મની કથા કહી, ભગવાન ગોકુલ પધાયા. માયાની વધકરવા કંસની પ્રયત્ન, માયાની આકાશવાણી.

વિવરણ : દેવકી વસુદેવને ભગવાને પૂર્વજન્મનું સ્મરણ કરાવ્યું - “તમે મને તપકરીને પુત્ર તરીકે માસી માગણી કરેલી એટલે ત્રણ જન્મમાં - પ્રક્રિનગલ, વામન અને કૃષ્ણ તરીકે - પ્રકટ થયો છું” તમે પુત્ર ભાવથી માસામાં સ્નેહ રાખી અને બલભાવથી માફે ચિંતન કરી પરાગતિને પ્રાપ્ત કરશો. એમ કહી ભગવાન શુપ થઈ ગયા. પછી માતા પિતાનાં દેખાતાં જ પોતે રૂપાંતરનો સ્વિકાર કર્યો, એટલે ગોકુળમાં પ્રકટ થયેલા પ્રભુજ મથુરામાં વસુદેવ-દેવકી સમક્ષ પ્રાકૃત બાળક જેવા બની ગયા. એ બાળરૂપને વસુદેવજી ગોકુળ પધરાવી ગયા અને ત્યાંથી માયાને મથુરા પધરાવી લાવ્યા. અહીં ત્રીજો અધ્યાય પૂરો થાય છે શ્રી મહાપ્રભુજી કહે છે એ ત્રીજો અધ્યાય નો અર્થ રૂપાંતરસ્વિકાર છે.

હવે ચોથો અધ્યાયની શરૂઆત થાય છે માયાનું મથુરામાં કારાગૃહમાં આવતાજ તેની અવાજ સાંભળી કારપાલો જાગ્યા. એમણે કંસને અપર આપી.. કંસે કારાગૃહમાં આવી કન્યાને - માયાને માસી નામવા એને હાથમાં પકડી, પછાડવા માટે ઉઠાડી, ત્યાંજ માયા એના હાથમાંથી છડી આકાશમાં ગઈ, ત્યાં અશ્વભૂજા યુક્ત રૂપ કારણકરી કલ્યુ, “હે મંદબુદ્ધીવાળા, મને મારવાથી શું લાભ ? તારો નાશ કરનાર તો કોઈ એક સ્થળે જન્મ્યો છે” આ વાક્ય કારા પ્રભુના ગોકુળમાં મૂળ પ્રગાદ્યનો નિર્દેશ કર્યો છે.

સાંત્વનં વસુદેવસ્ય મોચનં ભાર્યયા સહ ।
કંસ કુર્મચક્રિત્યેષુ સાધુબાલઉપદ્રવઃ ॥ ૪ ॥

દયાશમભાઈ કૃત ગુજરાતી પદાનુવાદ (સાવિસ્તાર)

કંસે તદ્દત્તર ઈરીયા વસુદેવદેવકી બહુ,
સાંત્વન કરી બલશાન કલ્યુ, જણાવ્યો બહુ નેહુ,
દેવસંગો કરી ગૌરવ ધાર્યુ, હેત્રો વિષ્ણુનું મૂળ,
સાધુ બાલમણ ગાધ પીડી, હણો લઘુબાળ અતૂળ.

અર્થ : વસુદેવ અને દેવકીને જેલમાંથી મુક્ત કરી એમને સાંત્વન આપ્યું, પછી કંસે પોતાના ક્રુરચિત્રો સાથે સજજનો અને બાળકોને ત્રાસ આપવાની યોજના કરી.

વિવરણ : બહેન-બનેત્રી ને કારાગૃહમાં રાખવાનો હવે કંઈ અર્થ નથી એમ સમજી કંસે બંનેને મુક્ત કર્યા, અને હવે પોતાના ક્રુરઅસુર મિત્રો સાથે મળી સજજનો અને બાળકો પર અત્યાચાર કરવાની યોજના કરવા લાગ્યો. અહીં ચોથો અધ્યાય પૂરો થાય છે આ અધ્યાયમાં માયાનું નિરૂપણ કરેલું હોઈ આ અધ્યાયના અર્થ “કોપદ્ય” છે.

અહિં જન્મપ્રકરણના ચાર અધ્યાય પૂરા થાય છે. હેતુ, ઉદ્દામ, રૂપાંતરસ્વિકારણના અને કોપદ્ય એ ચાર ક્રમાંકો: એના અર્થો છે પ્રથમમાં વસુદેવ વ્યૂહ, બીજામાં સંકર્ષણ વ્યૂહ, ત્રીજામાં પ્રદુન્ન વ્યૂહ અને ચોથામાં અનુરિધ્ધ. વ્યૂહનું પ્રગાદ્ય વર્ણવામાં આવ્યું છે શ્રી જન્મ પ્રકરણ પૂરો થાય છે.

પ્રાકૃર્ભુતે પ્રજે કૃષ્ણે પ્રજરાજ મહોત્સવઃ ।
મથુરા ગમનં નંદવસુદેવસમાગમઃ ॥ ૫ ॥

દયાશમભાઈ કૃત ગુજરાતી પદાનુવાદ (સાવિસ્તાર)

વાળતી જે, શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટિયા પ્રજમાંહે આનંદરૂપ,
મહામહોત્સવ ત્યાંહા થયો સહુપ્રજન પ્રજભૂપ,
વાર્ષિક ભરવા ગયા પછી મધુપરી માંહે,
મળનું થયું વસુદેવજીનું નંદજીને ત્યાંહે,
વસુદેવ કહે, “કોઈ ઉપદ્રવ ભાસે મુને પ્રજ માંહે”
માટે વહેલા સહ વલ્લભ નંદજી, જાઓ ત્યાંહે.

અર્થ : પ્રજમાં કૃષ્ણ ભગવાનનું પ્રગાદ્ય થતાં પ્રજરાજ નંદરાયજીએ મહોત્સવ કર્યો. ત્યારબાદ નંદરાયજી કંસને વાર્ષિક કર ભરવા મથુરા ગયા. ત્યાં નંદરાયજી અને વસુદેવજીનો મોળાપ થયો.

વિવરણ : હવે ત્રીમસ પ્રમાણે પ્રકરણ શરૂ થાય છે નંદરાયજીને ત્યાં ગોકુળમાં પ્રભુના પ્રગાદ્યની જાણ થતાં નંદરાયજીને ત્યાં મહોત્સવ થયો. મહોત્સવમાં પાછો વાગ્યા કારણકે શ્રી કૃષ્ણ એ વિશ્વના ઈશ્વર છે અને પ્રજમાં પધાર્યા છે તેથી પાછો વગાડીને ઉત્સવ મનાવવો જોઈએ. કંસ મથુરાના રાજા હતા. તેમને દર વર્ષે કર ભરવો પડતો. એટલે નંદરાયજી મથુરા પધાર્યા. મથુરા પધારવા માટે નંદરાયજીને કર આપવા ઉપરાંત પ્રભુને માટે ઉત્તમોત્તમ વસ્તુઓ - રમકડાં વગેરે લાવવાનું પણ એક પ્રયોજન હતું. મથુરામાં નંદરાયજીને મળ્યા ત્યારે વસુદેવજીએ પ્રજમાં ઉત્પાત થવાનો ભય દર્શાવી નંદરાયજીને જલ્દી પ્રજમાં પાછા ફરવા સૂચન કર્યું. ત્રીમસ પ્રમાણે પ્રકરણનો પાંચમો અધ્યાય પૂરો થાય છે આ અધ્યાયમાં ભગવાનના ઔશ્વયે ધર્મનું નિરૂપણ થયું છે.

પૂતનાસુપયઃપાનં નંદગોપાદિવિસ્મયઃ ।
શકટવ્યત્પયો દૈત્યચક્રવાતવધઃ શિરોઃ ॥ ૬ ॥
સંલાલને મુખ ધાત્યા જૃંભણે વિશ્વદર્શનમ્ ।

દયાશમભાઈ ફૂત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

પૂતનાપયપાન સિશે, પ્રભુ શોઆરે પ્રણ,
આપી દયાનિધિએ ગતિ ઉત્તમ જનની-પ્રમાણ,
ધૂધ તેલેના દેહ-દહનનો જોઈ કહ્યું નંદ એવ,
“અહી ભાઈ, વસુંદેવ દીસે કોઈ મોટા દેવ”
શકટ ભેદન કશી માયો, તૃણાવત મહા અસૂરેશ,
વળતી માતાને મુખ દેખાડ્યું, મુખ વિશે વિશ્વ અરીષ.

અર્થ : પૂતનાના પ્રણરૂપી પયપાન. નંદરાયજી તથા ગોપીને ઘણું આશ્ચર્ય,
તથા શકટને ઊંધુ પાડવું. વંદોળાયારૂપે આવતા તૃણાવત રાક્ષસનો વધ. માતાજી
શ્રીકૃષ્ણને લાડ કરતા હતા ત્યારે પ્રભુએ બગાસું ખાતા શ્રીમુંબમાં વિશ્વદર્શન.
વિવરણ : પૂતના નંદાલયમાં આવી અને પ્રભુને સ્તનપાન કરાવવા માંડી ત્યાંથી
તેના અગ્નિનંદાહ સુધીની હરીકત સાંભળીને અને એના હાથમાંથી બાળક
કુશળતાપૂર્વક બચી ગયા જાણીને નંદરાયજી અને ગોપી વિસ્મય પામ્યાં.

અહીં છઠ્ઠી અધ્યાય પૂરો થાય છે આ અધ્યાયમાં વીર્યધર્મનું નિરૂપણ કર્યું છે
શ્રી યશોદાજી પ્રભુ ચાસ્ખાસના થયા તેથી બહાર પધરાવવામો ઉત્સવ
મનાવતા હતાં, તેમાં પ્રભુને તંદન વિસરી ગયાં અને પ્રભુનું રૂદન પણ ન સાંભળ્યું.
પ્રભુ ને એક ગાડા નીચે સુવાડ્યા હતા, તેમણે ચરણભિચો કરી ગાડું ઊંધુ ચાળી
દીધું. આવાત બાળકોએ યશોદા વિગેરેને જે રીત જોઈ હતી તે રીતે કહી. તૃણાવત
કંસનો ચાકર હતો. તે વંદોળીયાનું રૂપ લઈને શ્રી કૃષ્ણને ઊંચો આકાશમાં ઉપાડી
ગયા. પ્રભુએ એનું ગળુ પકડીને એનો વધ કર્યો. પ્રભુને યશોદાજી સ્તનપાન
કરાવીને તેમના મુખને લાડથી નિરખતાં હતા ત્યાં પ્રભુએ બગાસું ખાધું. અહીં
યશોદાજીએ પ્રભુના મુખમાં આખા વિશ્વને જોયું.

અહીં સાતમો અધ્યાય પૂર્ણ થાય છે અહીં યશધર્મનું નિરૂપણ થયું છે
રામકેશવોનામ્નિઃ કરણં ક્રિતિરેતયો ॥ ૭ ॥
ધૈર્ભ્ય ગોપવધૂગૌદે પ્રસંગાદ્દલક્ષણં મૂઢઃ ।
દર્શનં વિશ્વરૂપસ્ય નંદભાગયુગ્મકથા ॥ ૮ ॥

દયાશમભાઈ ફૂત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

એકાતમાં પછી ગંગામુનિ, ધરવાં કુંવરના નામ,
કરણ બતાવ્યા વિવેકરૂં, શ્રીકૃષ્ણ જે બલરામ,
ધૂર્તલીલા ગોપીજન ઘેર, મૃતિકા લક્ષણ જેહ.

અર્થ : કૃષ્ણબલદેવનું નામકરણ. અને બાળકની વિવિધ ક્રીડાઓ. ગોપીઓના
ઘરે પધારીને ધૂર્તલીલા - માંખણચોરી વગેરે અને માટી ખાધી. યશોદાજીને મુખ
ખોલી વિશ્વરૂપનું દર્શન કરાવ્યું. નંદરાયજી વિગેરેની મહાભાગ્યની પુરાતન કથાનું
નિરૂપણ કર્યું.

વિવરણ : વસુંદેવજીની પ્રેરણાથી ગંગાચાર્યજી ધ્રજમાં નંદરાયજીને ત્યાં આવ્યા
અને ગુપ્તજગ્યાએ શ્રીકૃષ્ણ તથા બલરામના નામકરણ કર્યા અને પ્રભુના તથા
બંલરામજીના અનેક નામો કહ્યા “પ્રભુના નામ અને રૂપ નિત્ય છે ગુણ અને
કર્મને અનુરૂપ છે ભગવાનના પ્રગટ્યને લીધે સર્વસંકટોમાંથી તમે તરી જશો,
પૂર્વમાં પણ આ ભગવાનને અનેક રાક્ષસોને માસી સાધુપુરુષોનું રક્ષણ કર્યું છે
માટે આમની પ્રભાવ અલૌકિક હોવાથી એમના ગુણ નારાયણ સમાન હોવાથી,
આપ સાવધ રહિને બધું ભૂલી પ્રભુનાં લાલન-પાલન રક્ષણમાં સદાસર્વદા તત્પર
રહેશો” એમ કહી ગંગાચાર્યજી પોતાના ઘરે પધાર્યા. શ્રી નંદરાયજી પોતે મહાનિધિ
પ્રાપ્ત કરી છે જાણી પોતાનું મહાભાગ્ય માનવા લાગ્યા. આ રીતે નામ ચારિત્રનું
નિરૂપણ કરી પ્રભુના રૂપ ચરિત્રનું નિરૂપણ “ક્રિતિરેતયો” શબ્દથી કર્યું છે બાળલીલાની
અંદર પ્રભુ ક્રીડા કરતા અનેક વિધરૂપ પ્રકટ કરે છે જેવાં કે અનેક હાવભાવથી
જમીન પર સરકવું, ઘૂટણીએ ચાલવું, બેસવું, ઉભા થઈને ચાલવું, વગેરે.

પ્રભુ ધ્રજભક્તનાઘરે માખણચોરી, વાજડાં છેડી મુકવા વિગેરે લાપ્સ્ય
લીલા કરે છે તેની ગોપીજનો શ્રી યશોદાજીને ફરિયાદ કરે છે ત્યારે યશોદાજી આ
ફરિયાદ હસી કાઢે છે અને પ્રભુને ઠપકો આપતા નથી. એક વખત બાળકોએ
ફરીયાદ કરી કે શ્રીકૃષ્ણ માટી ખાધી છે ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું મેં માટી ખાધી નથી.
ત્યારે શ્રી યશોદાજીએ મુખ ખોલી તપાસવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પ્રભુનું મુખ ખુલતાંજ
ત્યાં સમગ્ર વિશ્વદર્શન થયાં. તેમાં ધ્રજને અને પોતાને પણ જોયા. આ રીતે
પ્રભુનું મહાત્મ્ય તેમણે જાણ્યું ત્યાં પ્રભુએ માયા ફેરવી અને પાછા પુત્રવત્સલ
બનીગયા.

નંદ અને યશોદાને પ્રભુની બાળલીલાનો આનંદ માન્યો તેનું કારણ એ છે
કે પૂર્વ જન્મમાં તેઓ ક્રોધ અને ઘરા હતા. એમણે બ્રહ્માજી પાસે શ્રીકૃષ્ણમાં

સર્વોદ્ધૃષ્ટ ભક્તિ માંગી. તેથી તેઓ નંદ અને યશોદા થયા અને પુત્રરૂપ ભગવાનમાં એમની દેહ ભક્તિ થઈ.

અહીં આઠમી અધ્યાય પૂરો થાય છે આ અધ્યાયમાં શ્રીધર્મનું નિરૂપણ થયું છે.

ચોર્ય હૈયંગવસ્યાય બંધનં દામભિર્બાલત્ 1
યમલાજુનતાશાપો ભંગાશ્ચૈવ સ્તુતિસ્તયોઃ ॥ ૯ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સાવિસ્તાર)

દંધિનું પાત્ર ભાજ્યું, માહયે બંધન કર્યું, લાખ્યું તેહ,
ભક્તવશાત્ જણાવ્યું, બંધાયા ઉલુખલ દામ,
વૃક્ષ પાડ્યાં, યમલાજુન શ્રાપ મુકાવ્યો તે દામ,
કુબેર સુત નલકુબેર, કસી તેણે 'સ્તુત્ય' સાક્ષાત.

અર્થ : માખણની ચોરી, બળપૂર્વક દોરણથી બાંધવામાં આવ્યા, નલકુબેર મણ્ડીગીવને નારદજી દ્વારા યમલાજુનવૃક્ષો બનવાનો શ્રાપ, યમલાજુનવૃક્ષો ઉભેડીનાંમી શ્રાપનું નિવારણ. નલકુબેર અને મણ્ડીગીવે ભગવાનની સ્તુતિ કરી.

વિવરણ : એકવખત શ્રી યશોદાજી દહિમંથન કરતા હતા તે વખતે પ્રભુને ભૂખ લાગીને યશોદાજી પાસે સ્તનપાત માટે પધાર્યા. આ વખતે અગ્નિ પર દુધ મુકેલું તે ઉપરાવવા લાગતા યશોદાજી પ્રભુને છોડી તે ઉતારવા ગયા. તેથી પ્રભુને ગુસ્સો આવ્યો અને દહી વલોવવાનું માટલું ફેંડી નાખી માખણ ચોરીને પોતે આસીગાવા લાગ્યા અને વાંકરાને ખવરાવવા લાગ્યા. યશોદાજીએ એ જોયું, એટલે પ્રભુને પંકડીને બાંધવા લાગ્યા. પણ દરેક વખતે દોરડું ટુંક પડ્યું. છેવટે યશોદાજી થાક્યા એટલે પ્રભુ તેમનાપર ફૂપા કરીને પોતે બંધાઈ ગયા. ઉખલસાથે દોરડાથી બાંધવામાં આવ્યા. કુબેરના પુત્રો નલકુબેર અને મણ્ડીગીવ મદમસ્ત થઈ સ્ત્રીઓ સાથે જલવિહાર કરતા હતા ત્યાં નારદજી પધાર્યા છતાં તેઓ સાવધાન ન થયા તેથી નારદજીએ વૃક્ષો થવાનો શ્રાપ આપ્યો પણ પ્રભુની ફૂપાથી તેમના શ્રાપની મુક્તિ થશે. પ્રભુ ઉખલ ખેંચતાં આ બે વૃક્ષોની વચ્ચેથી નીકળી ઉખલના ઝાટકાથી બે વૃક્ષો પાડી નાખ્યા અને નલકુબેર - મણ્ડીગીવનો ઉધ્ધાર કર્યો. તેઓએ પ્રભુની સ્તુતિ કરી.

અહીં નવમો અને દશમો અધ્યાય પૂરો થાય છે નવમા અધ્યાયમાં જ્ઞાનનું અને દશમા અધ્યાયમાં વૈરાગ્યનું નિરૂપણ કર્યું છે.

બાલક્રીડેપનંદાદિમંદણં ગમનં તતઃ 1

વૃંદાવને તયોઃ ક્રીડા વયસ્યૈ વનચાણિણોઃ ॥ ૧૦ ॥

વત્સાસુરસ્ય ય વયો બકા 1

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સાવિસ્તાર)

નંદાદિકે મળી ધારયું ગમન, દેખી બી ઉત્પાત,
વૃંદાવિપિન જઈને વસ્યા, ત્યાંહાં કર્યું બાળચરિત્ર,
વત્સચારણની લીલા કરી, મળી સમવય બહુ મિત્ર,
વળતીતો વધ વત્સાસુર કર્યો, બકને તજાવ્યું શરીર.

અર્થ : બાલક્રીડા, ઉપનંદ વિગેરે સાથે વિચારણા કરી પત્ની વૃંદાવનમાં બધા ગયા અને ત્યાં વનવિહારી ફજ્જાબલરામની વયસ્ય સખાઓસાથે ક્રીડા, વત્સાસુરનો વધ તથા બકાસુરનો પણ વધ.

વિવરણ : પ્રભુની વિવિધ બાલક્રીડાઓનું વર્ણન કર્યું છે. પ્રભુ ગોપીજનોના ફ્રેસલાવવાથી સાધારણ બાળકની જેમ નાચવા લાગતા, અબુધ બાળકની જેમગાવા લાગતા, ક્યારેક એમની આજ્ઞાથી બાજઈ લાવી આપતા યા ક્યારેક પગારખાં લઈ આવતા. પ્રજવાસીઓને આનંદ આપવા આવી બાળલીલા કરતા. મહાવનમાં ઘણાં ઉત્પાત થવા લાગ્ય તેથી નંદરાયજીએ ઉપનંદ વિગેરે સાથે મળીને બીજે જવાનો વિચાર કર્યો અને વૃંદાવન જવાનું નક્કી કર્યું.

પ્રભુ વૃંદાવનમાં વિહાર કરતાં હેમનું ફૂંજન, મયુરનૃત્યનું અનુકરણ, કસી જવાનો દેખાવ, પશુઓને નામ દઈ બોલાવવા વિગેરે બાળલીલાઓ વયસ્ય-સખાઓ સાથે કરે છે બાલક્રીડાઓ દરમ્યાન વત્સાસુર અને બકાસુરનો પણ વધ કર્યો.

અહીં અગિયારમો અધ્યાય પૂરો થાય છે આ અધ્યાયમાં ધર્મી સ્વરૂપનું નિરૂપણ કર્યું છે અહીં તામસ પ્રમાણ પ્રકરણ પૂરૂ થાય છે.

અધ્યાસુરયોરપિ 1

ભાજનં સમિભિસ્તીરે યમુનાયા હરેમુદા ॥ ૧૧ ॥

વત્સાપરણ ધાત્રા ફજ્જાત્વં વત્સપાલયોઃ 1

બત્સપણો મોહગમનં સ્તુતિઃ ફજ્જાતિગતિઃ 1

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

માર્થો અધાસુર, ગોપરક્ષણ કર્યું મહાભળ ધીર,
ભોજન કર્યું સખાસહ, હરખે શ્રીયમુના તીર,
મોલ્યા વિધિ દેખી હરિ, નવ ભુક્તે ઉચી જ્યેમહીર,
વત્સ ગોપાદિક સહુ પછે હરણ કર્યું અલંકેવ,
ગો, ગોસુત, ગોપાદિ સરવે થયા શ્રીહરિ સ્વયમેવ,
અલ્પાનો મોહ ગયો પછી હરિ સ્તવિયા લઈ શણ.

અર્થ : અધાસુરનો વધ. શ્રીયમુનાજીના કિનારે ગોપબાળકો સાથે આનંદપૂર્વક ભોજન, અલ્પાજી દ્વારા વાછડાં અને ગોપબાળકોનું અપહરણ, કૃષ્ણાજ બધા વાછડાં અને ગોપબાળકો બની ગયા, અલ્પાજીનો મોહભંગ, કૃષ્ણમાંજ રતિ અને અંતિમ ગતિ છે એવી સ્તુતિ કરી.

વિવરણ : શ્રીમદ્ભાગવતજીના ૧૨-૧૩-૧૪ અધ્યાયોને શ્રીમહાપ્રભુજીએ પ્રશિખત અધ્યાય એટલેકે મૂળગ્રંથમાં પાછળથી ઉમેરાયેલા ગણ્યા છે અને શ્રી દશમસ્કંધના પોતાનાં આનંદમયમાં એની ગણતરી કરી નથી. પણ આ અધ્યાયો લોકમાં પ્રસિદ્ધ હોવાથી એના પર દીકા લખી છે અધાસુર, પૂતના અને બંકાસુરનો નાનોભાઈ હતો. વેરની ભાવનાથી કંસનો પ્રેયો તે આવ્યો હતો. ભગવાને એનો વધકરી એને સ્વાયંજયમુક્તિ આપી. અહીં એક અધ્યાય પૂરો થાય છે પરીક્ષિત રાજાએ ફરી પ્રશ્ન પૂછ્યો છે બે અધ્યાયમાં અલ્પાજી વાછડાં અને ગોપબાળકોને ઉપાડી ગયા તેની કથા કહી છે કૃષ્ણે સ્વયં બધાજ ગોપબાળકો અને વાછડાં સામગ્ર પચિકર સાથે હજારો રૂપ ધારણ કર્યા છે અલ્પાજી મટકુ મારે એટલામાં એક વર્ષ વીતી ગયું છે અલ્પાજીએ નીચે જોયુંલો બધું થયાવત્ છે એમને મોહ થયો. ચારેબાજ ચતુર્ભુજ સ્વરૂપે ભગવાનના દર્શન થયા. મૂર્છા પામ્યા ચારમુક્ટોની દોચથી ભગવાનના ચરણને સ્પર્શ કર્યો અને સ્તુતિ કરી કે “મારો અહિં ગોકુળમાં કે અન્ય સ્થળે, હીન પ્રાણીઓમાં પણ મારો ઘણો ભાગ્યવાળો જન્મ થાવ કે જેથી હું આપના સેવકોમાંનોથઈને આપના ચરણકમળનું સેવન કરી શકું”. અલ્પાજીની કીર્તકલીલા અહીં પૂરી થાય છે ૧૨, ૧૩, ૧૪ અધ્યાય પૂરા થાય છે

ગોચારણ મહાકાયથેનુકાદિવધસતથા

ઘજ અભામનં કૃષ્ણો ગોપીનેજ મહોત્સવઃ ॥ ૧૩ ॥

મૂતાનં વિથાભઃ પાનેન ગોપાન હરિસ્તવયત્ ॥ ૧૩-૧૪/૨ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

ગોચારણ ક્રીડા કરી, થેનુકાસુર કરચુંભણી,
વળતી શ્રીકૃષ્ણ પધારિયા ઘજ, કરતા વણગાન,
વનશોભાએ ભર્થા બહુ, ગોપીજન કરે સુખકાન,
વિષ વિમૂઢિત ગોપ જિવાડ્યા કરી અમોદિષ્ટિ.

અર્થ : તેજ રીતે ગોચારણ કરતાં મોટા શશીરવાળા થેનુકાસુરનો વધ કર્યા અને પછી શ્રીકૃષ્ણ ઘજમાં પધાર્યા. ગોપીજનોએ એથી નેત્રોદ્ધારા આનંદ મહોત્સવ માન્યો. જમુનાજીના વિષકત જળથી મૃત્યુપામેલા ગાયોઅને ગોવાળોને પુનર્જીવન આપ્યું.

વિવરણ : અહીંથી તામસપ્રમેયપ્રકરણ શરૂ થાય છે

હવે પ્રભુએ પ્રાંગડ વધ - ૬ થી નવ વર્ષની ઉમર - ધારણકરી છે ગોચારણ લીલામાટે વૃંદાવનમાં શ્રીકૃષ્ણ પોતાના ગોપ-સખાઓ સાથે પધારે છે અને અનેક બાલક્રીડાઓ કરે છે અહીં તાડવનમાં થેનુકાસુર નામનો ચક્ષુસ હતો, એનો બલદેવજીએ વધ કર્યો, જેથી તાડના વૃક્ષોના ફળ સૌ ખાઈ શકે. સંધ્યાકાળે ભગવાન ગાયો અને ગોપસખાઓ સાથે વનમાંથી પધારે છે ત્યારે આપના દર્શન કરવાની ઈચ્છાથી ગોપીજનો આપની આસપાસ ટોળે વળે છે અને નેત્રવડે આપના કમળમુખનું પાન કરે છે તેમજ ભગવાનનો લજ્જા, હાસ્ય અને વિનયયુક્ત કટાક્ષોથી સત્કાર કરે છે આવી રીતે ગોચારણ કરતાં એક વખત ગોપીઓને ગાયોએ યમુનાજીનું વિધાકત જલ પીધું અને મૃત્યુ પામ્યા ત્યારે પોતાની અમીક્રાંદિથી એમને સાશીરીતે જીવંતા કર્યા. આ અધ્યાયમાં ભગવાનના ઐશ્વર્યનું નિરૂપણ છે

અલીયકમને સ્તોત્રં તદ્ ભયાણાં પ્રલાપનમ્ ॥ ૧૪ ॥

હલયે અલીયસંબધ કથનં વાન્તિમોચનમ્ ।

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

અલીકમન કર્યું નાગપત્નીની સ્તુતિ કરી સપ્ત,

અલી આલ્યાનું કારણ કલ્પું વહિન વ્યથા કરી ધૂર.

અર્થ : કાળીનાગને નાથો નાગપત્નીઓએ સ્તુતિ કરી. યમુનાજીમાં કાળી નાગ

કેવી રીતે આવ્યો એની પૂર્વ કથાકહી. રાથી વનમાં દાવાગિનિ પ્રગટ થતા સૌની પીડા ફૂટ કરી.

વિવરણ : દશમસ્કંધના સોળમા અધ્યાયમાં નાગદમનની પ્રસિદ્ધ કથા છે નાગણીએ જ્યારે ભગવાનને ઓળખ્યા ત્યારે ૨૧ શ્લોકોથી ભગવાનની સુંદર સ્તુતિ કરી છે ભગવાનને એને મુક્ત કર્યો ત્યારે ભગવાનની પૂજા કરી પોતાની સ્ત્રીઓ, મિત્રો અને પુત્રો સાથે તે સમૃદ્ધીપમાં ગયો. અહીં ભગવાનના વીર્યનું નિરૂપણ છે સોળમો અધ્યાય અહીં પૂરો થાય છે.

રાજાએ વધુ પ્રશ્નોકર્યો એનાઉત્તરમાં કાલીનાગ સંબંધી કથા સત્તરમાં અધ્યાય કહી છે આ લીલા દરમ્યાન યમુનાજીના હિનારે ભેગા થયેલા વ્રજવાસીઓ અને ગાથો ત્યાંજ રાતે રોકાયા, ત્યાં રાત્રે દાવાગિનિ પ્રગટ્યો. ભગવાનને એનું પાન કરી સર્વનું રક્ષણ કર્યું. આ અધ્યાયમાં ભગવાનના યશનું નિરૂપણ છે અહીં સત્તરમો અધ્યાય પૂરો થાય છે.

હિંસાપ્રલંબનિધનં દાવાગનેમોચનં ગાથામ્ ।
વર્ષાશરદ્ વર્ણનં ચ ગોપીનાં વચ્ચનામૃતમ્ ॥ ૧૫ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

હિંસા કરતાં પમાડિયો મર્ણ, મહાકૃષ્ પ્રલંબાસુર,
ગો-ગોપ ભય થકી રાખિયા, કીધું દાવાનળપાન,
વરષાશરદ્વિરત્તુ વરણી, કરચું ફૂણ વેણું સુગાન.

અર્થ : વનમાં વિવિધ હિંસાઓ કરતા ગોવાળના રૂપમાં આવતા મહાકૃષ્ પ્રલંબાસુરનો વધ બલદેવએ કર્યો. દાવાગિનિમાં ફેસાયેલા ગાથો-ગોપોનું રક્ષણ કર્યું. વર્ષા અને શરદઋતુનું વર્ણન કર્યું. વૃંદાવનમાં પ્રવેશ કરી વેણુંવાદન કર્યું.

વિવરણ : અઠારમા અધ્યાયમાં ગોપસંખ્યાઓ અને બલદેવજી સાથે ભગવાનને વનમાં અનેક હિંસાઓ કરી. આવીજ એક હિંસામાં ગોવાળના વેશમાં આવેલા પ્રલંબાસુરનો બલદેવજીએ વધ કર્યો. રમતાં રમતાં ગોપો-ગોવાળો સંધન વનમાં પહોંચીગયાં. ત્યાં દાવાનળ લાગ્યો. ભગવાને દાવાનળનું પાન કરી બધાની રક્ષા કરી. આ અધ્યાયમાં ભગવાનના શ્રી ગુણનું વર્ણન છે કેમકે પહેલા સોળ શ્લોકથી વૃંદાવનની શોભાનું કારણ શ્રી છે એમ વર્ણવ્યું છે ઓગણીસમાં અધ્યાયમાં

રમતાં રમતાં ગોપો અને ઘોસની લાલચથી ગાથો સંધન વનમાં પહોંચી ગયાનું વર્ણન છે ત્યાં અંશનાક દાવાગિનિ લગતા ભગવાનનું રક્ષણ માગ્યું. ભગવાને દાવાગિનિનું પાન કરી બધાને ઉગાધાં. સાથે ભગવાને બલરામજી સહિત ગાથો અને ગાવાળોને લઈ ગોકુળ પહોંચ્યા. આ અધ્યાયમાં ભગવાનના જ્ઞાન ધર્મનું નિરૂપણ છે.

લીસમા અધ્યયમાં વર્ષાઋતુ અને શરદનું વર્ણન કરી ભગવાના વૈરાગ્યનું નિરૂપણ છે.

એકવીસમાં અધ્યાયમાં ભગવાને ગાથો અને ગોવાળો સાથે શરદઋતુની શોભાવાળા વનમાં પ્રવેશી વેણુવાદન કર્યું. આ વેણુવાદન સાંભળીને પ્રભુનું જે સ્વરૂપ ગોપીજનોના હૃદયમાં પધાર્યું તેનું ગોપીજનોએ વર્ણન કર્યું તે વેણુગીત. આ અધ્યાયમાં ભગવાનના ધર્મી સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે.
(નોંધ - વેણુગીત પર વિવરણ માટે પુ.પ.પુ. ક. ૨૨ “વાગે વૃંદાવનમાં વાંસળી રે”, વાંચવા વિનંતી છે)

વ્રતં ગોકુળકન્યાનાં વસ્ત્રાણાં હરણં મુદા ।
વનભાગકથા ગોપપ્રાર્થના પ્રેષણં મયે ॥ ૧૬ ॥
વિપ્રભાષા પ્રસાદ્રશ્ય પશ્ચાતાપો દ્વિજન્મનામ્ ।

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

કાન્યાયની વ્રત કન્યાકા કીધું કીધું નિરાવણી સ્નાન,
વસ્ત્ર હરણાં વ્રજનાથજી, આપ્યા સહિત ફળદાન,
વરણ્યું વૃંદાવન પૂજાભાગ, મુનિ યાચ્યા ગોપેન્દ્ર,
લીધું ભોજન ઋષિપત્નીનું, ફૂપાકરી ધરમ ધીરેન્દ્ર.

અર્થ : ગોકુલની કુમારીકાએ વ્રત કર્યું, ભગવાને હસતાં હસતાં એમના વસ્ત્રોનું હરણ કર્યું. વનના પૂજાના મહાભાગ્ય વિશે કલ્પું ગોપોને ભૂખલાગી તેથી પ્રભુને તે શમાવવા પ્રાર્થના કરી એટલે યજ્ઞશાળામાં મોકલ્યા, બ્રાહ્મણોએ અન્ન ન આપ્યું પણ યજ્ઞપત્તિઓ અન્ન લાવી. તેમનાપર ફૂપાકરી. યજ્ઞ કરતાઓને પશ્ચાતાપ થયો.

વિવરણ : અહિંથી તામસ સાધન પ્રકરણ શરૂ થાય છે. નંદરાયજીના ઘરમાં પ્રગટ થયેલ ઋષિરૂપા પાંચવર્ષની સોળસો કુમારિકાઓ હતી. હેમંતના પ્રથમ

માસમાં “નંદગોપના” પુત્ર અમારા પતિશાવ” એવી ભાવાનાથી કાલ્યાણની માતાની પૂજા કરી ઘત કર્યું. વસ્ત્રો કિનાર ઉપર મૂકી તેઓ યમુનાજીમાં સ્નાન કરતી હતી. ત્યાં ફેણ પધાર્યા અને એમના વસ્ત્રો કદમના વૃક્ષ પર લટકાવી ઉપર બેસી ગયા. પછી હસતાં હસતાં વસ્ત્રો લઈ જવાની આજ્ઞા કરી. થોડી આનાકાની કરી પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે જમુનાજીમાંથી બહાર આવી હાથ જોડી ભગવાનને નમસ્કાર કર્યા. ભગવાને વસ્ત્રો પાછા આપ્યા. તે મિથે તેમની સ્વરૂપયોગ્યતા સંપાદન કરાવી જેથી રાસના તેઓ અધિકારી બન્યાં અને રાસમાં રમણ કરીશું એવું વરદાન આપ્યું. વૃંદાવનમાં ફર ફર ફરતાં શ્રીભક્તૃમાં છાયા આપતા વૃક્ષોના ભાગ્યના વખાણ કર્યા. ગોપબાળકોને ભૂખ લાગી ત્યારે આપે તેમને નજીકમાં યજ્ઞશાળામાં બ્રાહ્મણો પાસે અન્ન માગવા મોકલ્યાં.

અહીં ૨૨ માં અધ્યાય પૂરો થાય છે. અહીં ઐશ્વર્યનું નિરૂપણ છે. યજ્ઞમાં રોકાયેલા બ્રાહ્મણોએ ગોપબાળકોને અન્ન આપવાની ના પાડી. ભગવાને એમને ફરી યજ્ઞપત્નીઓ પાસે અન્ન માગવા મોકલ્યા. પ્રભુના દર્શન માટે આતુર યજ્ઞપત્નીઓ ભગવાનના આગમનના સમાચાર સાંભળી વિવિધ પ્રકારના વ્યંજન લઈ દોડી આવી. પ્રભુએ તેમના પર ફૂંપ કરી અને મને જલ્દી પ્રાપ્ત થશો એમ કહી યજ્ઞમાં પાછા જવાની આજ્ઞા કરી. બ્રાહ્મણોને પોતાની ભૂલ સમજઈ અને પશ્ચાત્તાપ થયો.

અહીં ૨૩ માં અધ્યાય પૂરો થયો. અહીં વીર્ય ગુણનું નિરૂપણ છે.

યાગભંગો મહેન્દ્રસ્ય દ્યુતિગોવર્ધનસ્ય ચ ॥ ૧૭ ॥

સુરેન્દ્રગર્વ હરણં ગર્ગળીતસ્ય વર્ણનમ્ ।

ગોપશંકપગમનં ઈન્દ્રધન્યભિયાચનમ્ ॥ ૧૮ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

ભાગ્યો ઈન્દ્રધન્ય,

અઞ્જકૂટ આશોગ્યા ફેણ, ધારિયો ગોવર્ધન મગન,

મર્દન ગર્વ સુરેન્દ્ર કર્યો, વરણ્યા ગર્ગ વચન,

ગોપશંકા નિવારણ કરી, નંદ તે કર્યું છે કથન,

ઈન્દ્ર ધેનુએ સ્તુતિ કરી, ધારિયું ત્યાહી ‘ગોવિંદ’ નામ.

અર્થ : ઈન્દ્રનો યાગ થતો હતો તે બંધ કરાવ્યો, ગોવર્ધન ધારણ કર્યો. દેવતાઓના

ઈન્દ્રનાં ગર્વ હર્ષો. ગર્ગિયાર્થએ કહેલી બધી વાત યજ્ઞનોને કહી એટલે એમની શંકા ફર થઈ. ઈન્દ્ર અને ધેનુએ ભગવાનની પ્રાર્થના કરી.

વિવરણ : પ્રભુએ નંદરાયજી વિગેરે પ્રતિવર્ષ ઈન્દ્રયાગ કરતા હતા તે અન્યાયશ્રય છેડાવવાની નિશ્ચય કર્યો અને તેમને હતુપૂર્વક ઈન્દ્રયાગ કરવો જરૂર નથી એમ સમજાવ્યું. વળી ઈન્દ્રયાગને બદલે ગોવર્ધનપૂજા કરવાનું સમજાવ્યું. કારણે તે ગાયો અને આપણું રક્ષણ કરે છે. પાળે છે અને પર્વતના દેવ તમારી પાસથી માગી માગીને તમારા દેખતાં આશોગણે, પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે યજ્ઞવાસીઓએ ગોવર્ધનપૂજા કરી અધ્યાય ચોવીસ પૂરો થયો. ઈન્દ્રને બબરપડી. તેને ખૂબ વર્ષા, પવનનું તીક્ષ્ણ ઉર્ચું કરી. યજ્ઞવાસીઓને પાઠ શીખવવાનું નક્કી કર્યું. પ્રભુએ સાતસાત દિવસ ગોવર્ધનપર્વત ધારણકરી યજ્ઞવાસીઓનું રક્ષણ કર્યું. ત્યારે ઈન્દ્ર થાક્યો અને પ્રભુના શરણે આવ્યો. અપરાધની ક્ષમા માંગી. પ્રભુએ તેને અભિમાન તજી પોતાના અધિકાર પરજઈને પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન કરવાની આજ્ઞા આપી.

અધ્યાય પચીસમાં અહીં પૂરો થાય છે. ૨૪ માં અધ્યાયમાં યજ્ઞ અને ૨૫ અધ્યાયમાં શ્રીનું નિરૂપણ છે.

ગોપોને ભગવાને કરેલી લીલાનું વિસ્મય થયું. આટલો નાનો બાળક આવા અદ્ભુત પરાક્રમો કેમ કરી શકે. ત્યારે નંદબાબાએ ગર્ગિયાર્થજીએ પ્રભુ વિષે જે કહ્યું તે કહી સંભળાવ્યું. એટલે કણના સાચાસ્વરૂપનું એમના હૃદયમાં સ્થાપન થયું અને એમની શંકાઓનું નિવારણ થયું. અહીં ૨૬ માં અધ્યાય પૂરો થાય છે. અહીં જ્ઞાનનું નિરૂપણ છે. સાત્તાપીસમાં અધ્યાયમાં સુરશિએ ભગવાનો અભિષેક કર્યો અને ‘ગોવિંદ’ નામ આપ્યું. ઈન્દ્રે પણ પોતાની ભૂલ સમજી સ્તુતિ કરી. આ અધ્યાયમાં વૈરાગ્યનું નિરૂપણ છે.

નંદસ્ય મોક્ષણં ગોપવૈકુંઠગમનં તતઃ ।

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

ઘત્તાદિ ધર્મ આશ્રિત નંદ કરેશથી છેડાવ્યા રયામ,

નંદાદિ સહ યજ્ઞ જનને આપી પછી વૈકુંઠ ગત્ય.

અર્થ : નંદરાયજીને વરણ લોકમાંથી છેડાવ્યા અને ગોપોને વૈકુંઠ દર્શન કરાવ્યા. વિવરણ : નંદરાયજી રાત્રે બાર વાગે કાલિદોષમાં નાહવા ગયા ત્યારે વરણેના

ફતો એમને બાંધીને વરણ લોકમાં લઈ ગયા, ત્યારે પ્રભુ વરણ લોકમાં પધાર્યા. વરણે તેમની પ્રાર્થના કરીને ક્ષમા માંગી. નંદરાયજીને છોડાવી લાવ્યા ત્યારે નંદજીએને બધા ગોવાળીએ ફરણ ઈશ્વર છે એમ જાણ્યું. એટલે પોતાને વાપિવૈકુંઠ બતાવવાની શ્રીકૃષ્ણને વિનંતી કરવાનું ગોપીઓ વિચાર્યું. પ્રભુ એમની ઈચ્છા જાણી ગયા અને વાપીવૈકુંઠના દર્શન કરાવ્યા.

અહીં તામસ સાધન પ્રકરણપુરૂ થાય છે. અહીં ધર્મી સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે

પંચાધ્યાય્યાં નિશિ ક્ષીયા સ્પર્ધાંકર્ય મોક્ષપ્તમ્ ॥ ૧૪ ॥
શંખચૂડ વધઃ પદ્માદ્ ગોપીગીતં વૃષાર્દનમ્ ।

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

વેણુનાદ કર્યો મોહન, મોલ્યા ગોપીજન અત્ય,
પ્રજબાળા તેહી રમણકર્યુ, ગોપી આલ્યું અભિમાન,
અંતરબ્યાન થયા હરિ, વળતી કર્યુ સુખકાન,
રાસક્ષીયા બહુ વિધિ કર્યો, જળસ્થળ લીલા આનંદ,
મહાસર્પના ગળયા થકી હરિએ મુકાવ્યા નિજ નંદ,
શંખચૂડને હરણો પ્રભુ, લોળો ગોપીજન ગ્રાસ,
યુગલગીત વરણન ગોપી, વનક્ષીયા કરી અભિનાશ.

અર્થ : રાસ પંચાધ્યાયીના પાંચ અધ્યાયમાં રાત્રી લીલાનું વર્ણન કર્યું નંદબાબાને અજગરના મુખમાંથી છોડાવ્યા. શંખચૂડનો વધ કર્યો અને ગોપીજનોએ યુગલગીત ગાયું.

વિવરણ : અહીંથી તામસકળ પ્રકરણ શરૂ થાય છે. ૨૯ થી ૩૩ આ પાંચ અધ્યાય રાસ પંચાધ્યાયી તરીકે સ્મોળખાય છે. ૨૯ માં અધ્યાયમાં વેણુનાદકરી ગોપીજનોને બોલવે છે. પછી ઘરે પાછા જવા કહે છે ગોપીજનો પાછા જવાની ના કહે છે એટલે લઘુરાસ રમાડે છે ગોપીજનોને માન થાય છે ભગવાન અંતરબ્યાન થાય છે આ અધ્યાયમાં ભગવાનની ઐશ્વર્ય ગુણ પ્રકટ થાય છે આ અધ્યાયમાં ભગવાને આત્માથી રમણ કર્યું છે. ૩૦ માં અધ્યાયમાં ભગવાને મન અને વણિથી રમણ કર્યું છે માટે આ અધ્યાયને ‘મનોલીલા રમણ’ કહ્યું છે. અહીં ભગવાનના વીર્ય ધર્મનું નિરૂપણ છે. ૩૧ માં અધ્યાયમાં વિરહ દશામાં ગોપીજનો ભગવાનના

યશોગાન કરે છે આ અધ્યાય ‘ગોપીગીત’ નામે પ્રસિદ્ધ છે આમાં ભગવાનના યશનું નિરૂપણ કર્યું છે. ૩૨ માં અધ્યાયમાં નિઃસાધન ગોપીજના જ્યારે યમુનાજી કિનારે બેસી મોટે અવાજે ગાવા લાગ્યા ત્યારે ભગવાન એમની વચ્ચે પ્રગટ થયા “હૃદિયલીલા” ને નામે સ્મોળખાતા આ અધ્યાયમાં ભગવાનના શ્રી ધર્મનું નિરૂપણ છે.

૩૩ માં અધ્યાયમાં ગોપીજનો વચ્ચે પ્રકટ થયેલી પ્રભુએ ગોપીઓ જે તેટલા રસાત્મક સ્વરૂપ ધારણ કર્યા, અને બેબેગોપી વચ્ચે એકએક કાનના વર્તુળોમાં રાસ રચ્યો. આ અધ્યાયમાં ભગવાનના ધર્મી સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે. રાસપંચાધ્યાયીમાં ભગવાને જે લીલા કરી તે પુષ્ટિભક્તિની છે. ૩૪ માં અધ્યાયમાં ભગવાનની લીલા મર્યાદા મિશ્રિત પુષ્ટિની છે ભગવાન નંદબાબાને અજગરની પકડમાંથી છોડાવે છે પણ શંખચૂડનો વધ બળદેવજી પાસે કરાવે છે અહીં વૈરાગ્યનું નિરૂપણ છે. ૩૫ માં અધ્યાયમાં યુગલગીત છે એમાં જ્ઞાન છે અહીં તામસકળ પ્રકરણ પૂરું થાય છે.

(નોંધ - ગોપીગીત પર વિસ્તૃત વિવરણમાટે પુ.પ.પુ. ૧૫ - ‘ગોપીગીત’ અને યુગલગીત પર વિસ્તૃત વિવરણ માટે પુ.પ.પુ. ૩૧ - ‘યુગલગીત’ વાંચવાની વિનંતી છે)

કંસનારકસંવાદ કંસાકૂરકથા તતઃ ॥ ૨૦ ॥

કેશિનો નિધનં કૃષ્ણાસારદૃષ્ટકથા તતઃ ।

વ્યોમાસુરવલોડકૃશગમનં ગોકુલેષુ ચ ॥ ૨૧ ॥

દર્શનાનંદ લ્હાત્મસરોમાંચો ગઠગઠાગિરાઃ ।

સંવાદો રામકૃષ્ણાભ્યાં વર્ણિત કંસચોષ્ટિતં ॥ ૨૨ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

માયો અરિષ્ટાસુર હરિ, કંસનારક કથાય,
અકૂર કંસની ગુંજ, કેશી હણ્યાં શ્રી પ્રજરાય,
નારક નંદકુવર મળ્યા, સ્તુતિ કરી કહ્યું રે ભવીશ,
મારયો વ્યોમાસુર, ગોપરક્ષણ કર્યુ શ્રીજગદીશ,
વળતી અકૂર આલ્યા પ્રજ વિશે, નિરખ્યા કેશવરામ,
આનંદ પામ્યો અતિ ઘણો, પૂરી પ્રભુ વાંછિત કામ,
હરિહળધરને અકાંતે અકૂર સહુ કહી કંસવાત.

અર્થ : અરિયાસુરનો વધ, કંસનારકનો સંવાદ અને પછી કંસે અક્ષરને બોલાવી જે કટ્યું તે કથા છે. કૃષ્ણથી કેશીનું નિધન, પછી નારકજીએ ભગવાનના થનાર ચરિત્રો કહી સંભળાવ્યા. વ્યોમાસુરનો વધ અને ગોકુળમાં અક્ષરજનું આગમન, કંસના આકેશની વાત કરી.

વિવરણ : જન્મ પ્રકરણ અને તામસપ્રકરણ પછી ત્રીજું રાજસ પ્રકરણ છે આમાં રાજસ ભક્તોના નિરોધનું વર્ણન અઘ્નવીસ અધ્યાયથી કટ્યું છે એના ચાર સાતસાત અધ્યાયના અવાંતર પ્રકરણોમાં પ્રથમ રાજસ પ્રમાણ પ્રકરણ હવે શરૂ થાય છે અધ્યાય ૩૬ માં અરિયાસુરની વાત છે એક વખત બળદનું રૂપ લઈ અરિયાસુર નંદરાયજીના ઘણામાં આવ્યો હતો. ભગવાને એના શિંગડા પકડી એને પછાડી મારીનાખ્યો, નારકજીએ કંસ પાસે આવી વસુંદેવજી શીકૃષ્ણને ગોકુલ પધરાવી આવ્યાની વાત કરી અને રામ અને કૃષ્ણેજ તમારા મારણસને માર્યા છે એ સમાચાર આવ્યા. કેશીને બોલાવી કૃષ્ણબલરામને મારી નાખવા આજ્ઞા કરી તથા ચાણુર, મુષ્ટિક, હાથીના મહાવ્રતને કૃષ્ણ મથુરા આવે ત્યારે મારી નાખવાની આજ્ઞા કરી. ચતુર્દશીના રોજ ધનુર્ધાનો પ્રારંભ કરવાની અને અક્ષરને રામકૃષ્ણને મથુરા લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી, આ અધ્યાયમાં ભગવાનના એશ્વર્યનું નિરૂપણ છે.

અધ્યાય ૩૭ માં કેશીની વધ અને નારકજીએ ભગવાનની થનારી લીલાઓનું વર્ણન કર્યું છે માયાવી વ્યોમાસુરનો વધ કર્યો. અહીં વીર્ય ધર્મનું નિરૂપણ છે શ્રી મહાપ્રભુજીએ કહે છે કે ભક્તિમાર્ગની સ્થાપના માટે અક્ષરોગમન ૩૮ માં અધ્યાયમાં કહેવામાં આવ્યું છે અક્ષરજી પ્રભુ સન્ન્યુત થતા ભક્તિભાવની વૃદ્ધિ થઈ છે રામકૃષ્ણના ચરણમાં લોટીપડયા છે આંખમાં આસું આવ્યા, શરીરે રોમાંચ થયો. ઉત્કંઠથી ગળુ ભરાઈ ગયું. બોલી શક્યા નહીં. પ્રભુએ આલિંગન કર્યું. સાંજે ભોજન બાદ અક્ષરજીએ નંદબાબાને કંસનો સંદેશો કટ્યો, આ અધ્યાયમાં ભગવાનના વીર્યનું નિરૂપણ છે.

રામકૃષ્ણપ્રચારાંય તથા ગોપીપ્રલાપનં ।
મથુરાગમનં મદ્યે હૃદે કૃષ્ણસ્થ દર્શનં ॥ ૨૩ ॥
સ્તુતિઃ પુસ્તોતિઃ પશ્યાદર્શનં પુરસ્પદઃ ।
રજકસ્ય શિરઃચ્છેદો વાયકસ્ય વરાહયઃ ॥ ૨૪ ॥
સુદામ્નો વરદાનંય કુબ્જાસંદર્શનં હરેઃ ।
ધનુર્ભગઃ સૈન્યવધઃ કંસદુર્હતુર્દર્શનમ્ ॥ ૨૫ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

‘બ્રહ્મ વિલાપ’ ગોપીજન કર્યો, પ્રભુ પધાર્યા સાક્ષાત,
અક્ષરને હરિ હૃદય વિશે, દરશન દીધું અનૂપ,
સકલસુત કરી સ્તુતિ, મધુપુત્રી પધાર્યા જગભૂપ,
રજકતણું શિર છેડ્યું, વાયકને દીધું વરદાન,
માળી સુદામાને પ્રસન્ન, કર્યું કુબ્જ સનમાન,
ધનુષ ભાંગ્યું ને રક્ષક હરયા, કુસ્વપ્ન ભય કંસદાન.

અર્થ : રામકૃષ્ણનું મથુરા તરફ પ્રયાણ, તેમજ ગોપીજનોના હૃદયનું નિરૂપણ, મથુરા જતા માર્ગમાં અક્ષરજીને નદીમાં ભગવાનના દર્શન અને અક્ષરજીની સ્તુતિ મથુરાના રાજમાર્ગ પર વિહાર કરતા મથુરા નગરીના ચૈતવનું દર્શન. રજકનો વધ, દરજીને વરદાન અને કુબ્જ પર પ્રસન્નતા. ધનુષ્ય તોડી એના રક્ષકોનો વધ કર્યો. કંસરાજને સ્વપ્નમાં પણ મરણનો ભય લાગ્યો.

વિવરણ : અક્ષરજી સાથે રામકૃષ્ણ મથુરા જવા વિદાય થયા. વિરહથી વ્યાકુલ થયેલા ગોપીજનો લજ્જા છોડી, “હે ગોવિંદ, હે દામોદર, હે માધવ” આ પ્રમાણે મોટેથી પોકારી રૂંદન કરવા લાગ્યા. માર્ગમાં અક્ષરજી કાલિદાસના ઘરામાં સ્નાન કરવા ઉતર્યા. ત્યાં શેષજીની ગોદમાં શ્યામમેધ જેવા ધનશ્યામના દર્શન થયા. ભક્તિભાવથી રોમાંચિત અક્ષરજીએ ગાદગાદ વારણીથી સ્તુતિ કરી. ૩૮ મો અધ્યાય અહીં પૂરો થાય છે ૪૦ માં અધ્યાયમાં અક્ષરજીની સુંદર સ્તુતિ છે. ૪૧ માં અધ્યાયમાં ભગવાન બળરામજી સાથે મથુરાનગરીમાં વિહાર કરે છે. મથુરાના સૌંદર્યનું વર્ણન અને મથુરાની સ્ત્રીઓની ભગવાનના સ્વરૂપમાં આસક્તિનું નિરૂપણ છે. ઘોળીએ વસ્ત્રો ન આપતા એનો વધ. દરજીએ વસ્ત્રો તૈયાર કરી આપ્યા એટલે એના પર પ્રસન્ન થયા. સુદામા નામના માળીને પણ વરદાન આપ્યું. અહીં ૪૧ મો અધ્યાય પૂરો થાય છે. ૪૨ માં અધ્યાયમાં કુબ્જનો કથા છે ત્યાંથી ધનુર્ધાના સાથે ગયા અને ધનુષ્યભાંગી નાખ્યું. કંસના સૈનિકોને મારી નાખ્યા. કંસે રામકૃષ્ણના આ પરાક્રમો સાંભળ્યા ત્યારે એ બહુ ડરી ગયો. મૃત્યુ નજીક આવ્યું જાણી એની ઉધ ઊઠીગઈ.

સવારે મલલક્રીડા શરૂ કરવાનું જાહેર થયું. કંસ પોતાના મંત્રીઓ અને ખંડિયા રાજાઓ વચ્ચે પોતાના સ્થાને બેઠો, પણ એના મનમાં પ્રસન્નતા ન હતી. નંદરાયજી ગોપી સાથે રામકૃષ્ણ સહિત દરબારમાં આવ્યા અને લાવેલી ભેટો રાજા કંસને નિવેદિત કરી, યથાસ્થળે બેઠા. રાજસ પ્રમાણ પ્રકરણ પૂરૂંથાય છે.

૩૯ માં અધ્યાય શ્રી, ૪૦ માં અધ્યાયમાં જ્ઞાન, ૪૧ માં અધ્યાયમાં વૈરાગ્ય અને ૪૨ માં અધ્યાયમાં ધર્મીનું નિરૂપણ છે.

રંગોત્સવે કુવલયાપીડયુધ્ધવિધાતનમ્ ।
દર્શનં રામકૃષ્ણસ્ય પૌરાણાં પ્રિયદર્શનમ્ ॥ ૨૬ ॥
મલ્લાનાં નિધનં રંગે કંસસ્ય સહબંધુભિઃ ॥ ૨૬-૧/૨ ॥

દયાશમભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સાવિસ્તાર)

રંગભૂમિ વિશે ગજ હર્યો, કુવલયાપીડ મહાન,
રંગભૂમિ વિશે દીકા પ્રભુ, જેહને જેહનોરે ભાવ,
મલ્લ માશે, કંસ ભાત સહિત હર્યો પામીને ઢાવ.

અર્થ : રંગમંડપમાં પ્રવેશતા કુવલયાપીડ હાથીનો મહાવત સહિત વધ કયો, રંગભૂમિમાં પ્રવેશતા ભગવાન દરેકને જેવા ભાવ હતો તે રૂપે દેખાયા, મલ્લોને માશે, કંસનો એના બધા ભાઈઓ સહિત વધ કયો.

વિવરણ : રાજસ પ્રમેય પ્રકરણ શરૂ થાય છે ૪૩ માં અધ્યાયમાં રંગમંડપના દ્વાર પર કુવલયાપીડ હાથી અને એના મહાવત અંબબાળા વધનું નિરૂપણ છે મરેલા હાથીનો દંતશૂળ હાથમાં લઈ ભગવાન મંડપમાં પધાર્યા ત્યારે એમની શોભા જોવા જેવી હતી. જેમના હૃદયમાં જેવા ભાવ હતો તેવા ભગવાનના દર્શન તેમને થયા.

મલ્લાનામશાનિર્નયણં નરવરઃ સ્વીણાં સ્મરો મૂર્તિમાન ।
ગોપાનાં સ્વજનોડસતાં ક્ષિતિભૂતાં શાસ્તા સ્વપિયોઃ શિશુઃ ॥
મૃત્યુભાજપતેરિરાકષિઠ્ઠ્યાં તત્ત્વં પરં યોગિનાં ।

વૃષ્ટીનાં પરેવતેતિ ચિદ્રિતો રંગ ગતઃ સાગ્રજઃ ॥ ૧૭ ॥
જે વખતે ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ બલદેવજીની સાથે રંગમંડપમાં પ્રધાર્યા તે વખતે (૧) મલ્લોને વર્જ જેવા કહોર શરીરવાળા (સૌદ્રસ) (૨) સામાન્ય માણસોને નરરત્ન (અદ્ભુતરસ) (૩) સ્ત્રીઓને સાક્ષાત્ કામદેવ (શૃંગારસ) (૪) ગોપોને સ્વજન (હરિચરસ) (૫) દુષ્ટ રાજાઓને દંડ દેનાર શાસક (વીરસ) (૬) નંદબાબાને બાલક (વાત્સલ્ય રસ) (૭) કંસને મૃત્યુ (ભયાનક રસ) (૮) અજ્ઞાતીઓને વિરાટ (બીભત્સ રસ) (૯) યોગીજનોને પરતત્વ (શાંતરસ) અને (૧૦) ક્ષત્રિશિરોમણી વૃષ્ટિઓને પોતાના ઇષ્ટદેવ (પ્રેમ ભક્તિરસ) જણાયા. આમ બધાને પોત

પોતાના ભાવ પ્રમાણે રસનો અનુભવ થયો, અહીં ઐશ્વર્યનું નિરૂપણ છે ૪૪ માં અધ્યાયમાં ચાણૂર, મુષ્ટિક અને બીજા મલ્લો સાથે મલ્લયુધ્ધનું નિરૂપણ છે ચાણૂર, મુષ્ટિક, શલ, કૂટ, તીશલ વગેરે મલ્લોને રામકૃષ્ણે માશે નાખ્યા એટલે બીજા મલ્લો જીવ બચાવવા નાશી દુષ્ટયા. પછી ભગવાને કંસનો અને બલરામે એના આઠભાઈઓ કંક, ન્યગોધ વગેરેનો વધ કયો. અહીં વીર્યનું નિરૂપણ છે ભગવાને કંસની રાણીઓને સાત્ત્વન આપ્યું. લોકસીતિ પ્રમાણે મરનારના ક્રિયાકર્મ કરવાની વ્યવસ્થા કરી. પછી ભગવાન અને બલદેવજી જેલમાં ગયા, પોતાના માતાપિતાને બંધનમાંથી છોડાવ્યા અને મરતકથી રૂપશી કરી એમના ચરણમાં વંદન કર્યું.

પ્રિયોજ્ય સાંત્વનં સર્વસુહૃદાં પરિતોષણમ્ ॥ ૨૭ ॥

ઉગ્રસેનાભિષેકજ્ય નંદાદિઘજપ્રેયણમ્ ।
ઇષદ્વિજાતિસંસ્કાર પઠનં ચ ગુરોગૃહે ॥ ૨૮ ॥
મૃતપુત્રપ્રદાનંચ ગુરો પંચજનાદનમ્ ।
પુનરાગમનં શૈરેર્મધુપર્યા મહોત્સવઃ ॥ ૨૯ ॥

દયાશમભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સાવિસ્તાર)

માતૃલ પત્નીઓનું કર્યું સનમાન, દઈ ઉપદેશ,
માતૃપિતાનું હર્યું કુખ, સંતોખા સ્વજન અશેષ,
રાજ્યાભિષેક કર્યો ઉગ્રસેનનો સુંદર રથામ,
સાંત્વન કરી નંદાદિકને મોકલિયા ગોકુળગામ,
પછે દ્વિજાતિસંસ્કાર કર્યા, પધારયા ગુરુધામ,
વિદ્યા ભણ્યા સહુ, પ્રસન્ન કરયા સાંદીપન કૃષ્ણરામ,
મૃતક પુત્ર આચરજેને આપ્યા, લાવ્યા દર પાંચ જન્ય,
ફોરે પધાર્યા મથુરા વિશે, હરિમિયાં સારવ સ્વજન.

અર્થ : માતાપિતાઓને સગાસંબંધીઓને સંતોષ આપ્યો, ઉગ્રસેનનો રાજ્યાભિષેક કર્યો, અને નંદબાબા-ગોવાળોને ગોકુળ મોકલ્યા, ભગવાનના યજ્ઞોપવિત્ર સંસ્કાર થયા. સાંદીપની ઋષિને ઘરે વિદ્યાભ્યાસ કરવા પધાર્યા ત્યાં ગુરુદક્ષિણામાં મૃતગુરુપુત્રને પાછો લાવી આપ્યો અને મથુરા પાછા પધાર્યા ત્યારે નગરમાં મહોત્સવ થયો.

વિવરણ : અધ્યાય ૪૫ માં માતાપિતાને સ્વમહાત્મ્યનું જ્ઞાન થયું હતું તે હેતુ ન હોવાથી મોઢ કરનારી માયા વિસ્તારી જેથી માતાપિતામાં વાત્સલ્ય ભાવ રહ્યો. જે માઢવો કેસના ભયથી મથુરા છોડી ગયા હતા એમને પાછા વસાવ્યા. મથુરા નગરીમાં શાંતિ સ્થાપી પોતાની સાથે આવીલા નંદ્યાબા અને ગોપીને સામજીવી ગોફળ મોકલ્યા. વસુદેવજીએ ભગવાનના યજ્ઞોપવિત સંસ્કાર કર્યા અને બન્ને ભાઈઓ સાંઢીપની આશ્રમમાં વિદ્યાભ્યાસ માટે ગયા, બન્ને ભાઈઓએ યોસઠ અહોરાત્રમાં યોસઠ કલાઓ શીખીલી. ગુરુના મૃતપુત્રને લાવી આપવા સમુદ્ર પાસે ગયા. શંખાસુરનો વધ કર્યો. યમરાજ પાસથીગુરુપુત્ર લાવી આપ્યો. વિદ્યાભ્યાસ પૂરો કરી મથુરા નગરી પાછા પધાર્યા તેથી મથુરાવાસી રાજી થયા. આ ૪૫ માં અધ્યાયમા યરાનું વર્ણન છે.

ઉધવપ્રેથણં ગોપીવિલાપપરિસાંત્વનમ્ ।

કુન્જભરતિઃ તથાકૂરપ્રેથણં ગાજસાહયે ॥ ૩૦ ॥

પાંડવેષુ ચ લેષમ્ ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય બોધનમ્ ।

ઇત્યેવં દશધસ્કંધપૂર્વાર્ધે વિનિરૂપિનમ્ ॥ ૩૧ ॥

દશાશમભાઈ કૃત ગુજરાતી પદાનુવાદ (સવિસ્તાર)

પછી યજ ઉધવ મોકલ્યા, નંદયશોલા સેળાપ,

- ચક્રિત થયા ઉધવ, મોકલ્યા, લખી ગોપી પ્રેમ પરિતાપ,

સાંત્વન કરી યજનાર, આવ્યા મધુપુર હરિજન,

કુળજસાઢને પધારયા હરિ, વળતા અકૂર ભાવન,

અકૂરને પછી પ્રેરયા પ્રભુ, ગાજપુરજન પાસ,

પાંડવ-પૃથા વ્યથા હરી, અંધ બોધ કર્યો ક્ષોનાશી,

પુરણ થયું પુરવાર્ધ, હવાં ઉત્તરાધ કર્યા,

સાભળ, કહે શુકદેવજી, ખીતે પરીશ્રિતરાય.

અર્થ : ભગવાને ઉધવજીને યજમાં મોકલ્યા. નંદયશોલા અને ગોપીજનોને જ્ઞાન આપી વિરહતાપ શમાવવા કલ્પું કુન્જનો મનોરથ પૂરો કર્યો. અકૂરજીના ઘરે પધાર્યા અકૂરજીને પાંડવાનું સાંત્વન કરવા હસ્તિનાપુર મોકલ્યા. ધૃતરાષ્ટ્રને ઉપદેશ આપ્યો. દશમસ્કંધ પૂર્વાધ પૂરો થાય છે.

વિવરણ : અધ્યાય ૪૬ અને ૪૭ માં ઉધવલીલાનું નિરૂપણ છે. ઉધવજીને ભગવાને ગોફલમાં નંદયશોલાજી અને ગોપીજનોને જ્ઞાનની ઉપદેશ આપી સાંત્વન

આપવા મોકલ્યા. નંદ્યાબા અને યશોદાજીએ ભગવાનના પ્રિયસખાનું સ્થાગત કર્યું. ભગવદ્ભાર્તમાં રાષ્ટ્રી વીતીગાઈ. બીજે દિવસે ગોપીજનોને મળ્યા. નિર્ગુણ સર્વવ્યાપી બ્રહ્માનું જ્ઞાનઆપ્યું પણ ગોપીજનો સગુણ સ્વાકાર શ્રી ગોપીજનવલ્લભમાં આસકત હતા. અધ્યાય ૪૭ માં ૧૨ થી ૨૧ શ્લોક સુધીમાં ગોપીજનોનું ભમરગીત છે. ઉધવજી ગોપીજનોના ભક્તિમાર્ગ થી ભીંજાઈ ગયા છે. ૫૮ થી ૬૪ શ્લોકમાં ઉધવગીતામાં ગોપીજનોનું મહાત્મ્ય સ્વિકારી એમના ચરણરજની એક એક કર્ણને પ્રણામ કર્યા છે. ઉધવજીએ મથુરા આવી ગોપીજનોના પ્રેમની સંકેશ ભગવાનને આપ્યો. અહીં ૪૭ મો અધ્યાય પૂરો થાય છે. ૪૬ માં શ્રી અને ૪૭ માં જ્ઞાનનું નિરૂપણ છે.

(નોંધ - ઉધવલીલા વિષે વિસ્તૃત વિવરણ માટે પુ.પુ. ક્રમાંક ૧૮ “ઉદ્યો, મોહિ યજ વિસરત નાહી” પુસ્તિકા વાંચવા વિનંતી છે)

૪૮ માં અધ્યાયમાં ભગવાને કુન્જના ઘરે પધારી એના મનોરથ પૂરા કર્યા અને અકૂરજીના ઘરે પધારી એમની અભિલાષા પૂરી કરી. અને અકૂરજીને પાંડવોનું કૃપ્ત ઓછું કરવા હસ્તિનાપુર જવા આજ્ઞા કરી. અકૂરજી હસ્તિનાપુર કેટલાક મહિના રહ્યા. કૌરવો પાંડવોની ઈર્ષા કરતા હતા. અકૂરજીએ ધૃતરાષ્ટ્રને ભગવાનનો સંકેશો કલ્યા. પણ પુત્ર પ્રેમમાં અંધ ધૃતરાષ્ટ્રે પોતાની નબળાઈ સ્વિકારી. અકૂરજી મથુરા આવ્યા અને પરિસ્થિતિનું નિવેઢન કર્યું. ૪૮ માં વૈરાગ્ય અને ૪૮ માં ધર્મી સ્વરૂપનું છે. અહીં રાજસ પ્રેમય પ્રકરણ પૂરૂ થાય છે. પૂર્વાધ સમાપ્ત.

દશમસ્કંધ પૂર્વાર્ધ પર સુબોધિની ટીકા પૂરી કરતાં શ્રી. મહાપ્રભુજીએ શ્રી ભગવાનના ચરણમાં પુષ્પાંજલિરૂપ ત્રણ કારિકાઓ લખી છે.

ઇત્યેવં ભગવત્લીલા ભક્તવિશ્વાસઢાવિની ।

નિરૂપિતાતિયન્તેન કૃષ્ણપઢામ્બુજશયાઃ ॥ ૧ ॥

સર્વેષુ ભક્તહૃદયેષુ નિવેઢયાસિ યઢો ભગવતો ભવતામભીષ્ટઃ ।

ભક્તિપ્રકારસાહિતો હરિભાવપુજતો જોયસ્તઢા વિવૃત્તિરેવ

સઢા વિચિન્ત્યા ॥ ૨ ॥

દશમસ્કંધવિવૃત્તિઃ પૂર્વાર્ધે સુનિરૂપિતા ।

કૃષ્ણપઢામ્બુજે ન્યસ્તા શ્રી પુષ્પાંજલિરજજવલા ॥ ૩ ॥

શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે ભક્તને વિશ્વાસ કેનારી, શ્રી કૃષ્ણના ચરણકમળનો આશ્રય કરાવનારી, ભગવદ્લીલા અતિ પ્રયત્નપૂર્વક અને નિરૂપણ

કરી છે. સર્વ ભક્ત હૃદયને અમારી વિનંતી છે કે જો તમને ભગવાનનો ભક્તિ માર્ગ હોય હોય તો આ અમારી વિવૃત્તિમાં ભક્તિના પ્રકારો આપ્યા છે. શ્રીહરિમાં ભક્તિભાવો જણાવા માટે આ અમારી ટીકાનું સારી રીતે ચિંતન કરશો. દશમસ્કંધ પૂર્વાર્ધની વિવૃત્તિનું સુંદર રીતે નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સુંદર ઉજવણ પુખ્તજાતિ શ્રી કૃષ્ણના ચરણોમાં અને આર્પણ કરીએ છીએ.

દશમસ્કંધ - ઉત્તરાર્ધ

જમાતૃવધસંતપ્ત જરાસંઘચમૂવધઃ ।
બહુશઃ સેનયોઽંગો દ્વારકાદુર્ગકારણમ્ ॥ ૩૨ ॥
યવનસ્ય વધો દૃષ્ટ્યા મુચુકુંઠસ્ય સંસ્તુતિઃ ।
વરં કલ્યા તતો મલેઽઽધ્યં કૃત્વા ધને તતઃ ॥ ૩૩ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

વૈયાસાક વળી બોલિયા, “સોભળ, ભૂપત્ય,
જમાતૃવધ સુણી કુખ થયું જરાસંઘને અત્ય,
આવ્યો ચઢી, તેહની હણી પ્રભુ સેના સર્વ,
કોટ રચાવ્યો કુશસ્થળી, આવ્યો યવનને ગર્વ,
ભસ્મ કર્યો કાળયવનને, મુચુકુંઠ લોચન,
સ્તવન કર્યું ભૂપ શ્રીહરિ વર દીધો પ્રસન્ન.”

અર્થ : જમાઈનો વધ થવાથી સંતપ્ત જરાસંઘ મોટા સૈન્ય સાથે આક્રમણ કર્યું તેના સૈન્યનો વધ કર્યો. દ્વારકા નગરીની રચના કરી. મુચુકુંઠની દિગ્વિષ્ટી યવનનો વધ. મુચુકુંઠીસ્તુતિ અને વરદાન.

વિવરણ : દશમસ્કંધના ઉત્તરાર્ધની શરૂઆત.

રાજસાધન પ્રકરણ શરૂઆત છે ૫૦ માં અધ્યાયમાં જરાસંઘએ સાતરવાર મથુરા ઉપર આક્રમણ કર્યું એની કથા છે. ભગવાન અને બળદેવજીએ એની સેનાઓનો વધ કર્યો પણ અને જીવતો જવા દીધો. છેલ્લે કાલયવન અને જરાસંઘ બન્નેનું એક સાથે મથુરા પર આક્રમણ થવાનું હતું ત્યારે ભગવાને સામુદ્રની વચ્ચે દ્વારિકાનગરી રચના કરી. ભગવાન કૃષ્ણ પોતાની અગ્નિ સ્થાપિત થોડામાથા દ્વારા પોતાના સ્વજનો-સંબંધીઓને ત્યાં પહોંચાડી દીધા. બલદેવજીને બાકી પ્રજાના રક્ષણ માટે મથુરામાં રાખી ભગવાન એકલા ત્રિ-શસ્ત્ર નગરીની બહાર આવ્યા. અહીં ઐશ્વર્યનું વર્ણન છે.

૫૧ માં અધ્યાયમાં ભગવાનની રણછોડલીલાનું વર્ણન છે. કાલયવન ભગવાન તરફ દોડ્યો એટલે ભગવાન મુખ ફેરવી ભાગ્યા, કાલયવનને મુચુકુંઠ સૂતા હતા એ ગૌદમાં દોરી ગયા. મુચુકુંઠના નેશોના અગ્નિથી કાલયવન ભસ્મ થઈ ગયો. મુચુકુંઠની કથા અને મુચુકુંઠે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ, ભગવાનનું વરદાન. વીર્યનું નિરૂપણ.

નીયમાને વૈદેર્ભજરાસંઘાત્પલાયનમ્ ।
ફેવતાદ્રવાતીકન્યા બલદેવસમર્પણમ્ ॥ ૩૪ ॥
રઠમણી પ્રિયસંદેશ શ્રવણાદભિભાષિ પૂન ।
નિર્જિત્ય નિર્ગમો ગોહાદિવિક્રય હતિર્બલાત્ ॥ ૩૫ ॥
ઔઘસાંત્વનમુવીરીસ્તતો રઠિમસમાગમઃ ।
યુધ્ધાક્ષેપાપરાધે ચ મુંડનં તસ્ય ફણ્ણતઃ ॥ ૩૬ ॥
રઠિમણીકુંભશમનં ચામવાક્યં ચ મોક્ષણમ્ ।
તતો વિવાહો રઠિમણ્યા વિધિવત્સ્વપુરે તદામ્ ॥ ૩૭ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

મનુષ્યનાદ્ય, જરાસંઘથી પલાયન કરવું આપે,
દ્વારાવતીમાં પધારિયા ટાળી પરવત તાપ,
ફેવતકન્યા ફેવતી બળભદ્રજી પરણ્યા,
રઠિમણી પ્રેરણા તે દિગ્વિષ્ટ પહો સંદેશા વરણ્યા,
કુંડીનપુર પધાર્યા પ્રભુ, કીધું રઠિમણી હણ,
કર્યો પરાજય શુભ સેનાનો, તેહની સેનાનું મણ,
રઠકૈયાને પટ્ટાપાડીને, પ્રભુ કીધો વિરૂપ,
રઠિમણી સહિત પધારિયા દ્વારિકા જગભૂપ,
વેદ વિધિ વરયા રઠિમણી પછે દ્વારકેશ.

અર્થ : જરાસંઘના આક્રમણથી કરી ગયા હોય એવું નાટક કરતા રામઅને કૃષ્ણ પ્રવર્ણણ પર્વત પર ચઢી ગયા. બલરામજીનું ફેવતી સાથે લગ્ન. રઠમણીનો સંદેશ મળતાં પિતૃતે ગયા. ત્યાં અંબિકાનું પૂજન કરવા આવેલા રઠિમણીજીનું હરણ કર્યું. પાછા પડેલા રાજાઓનો પરાજય કર્યો. રઠકૈયાને હરાવી એનું મુંડન કરી છોડી દીધો. બળદેવજીએ રઠમણીને સાંત્વના આપી. દ્વારકાજઈ ભગવાને રઠિમણી સાથે વિધિવત લગ્ન કર્યા.

વિવરણ : રાજસ સાધન પ્રકરણનો ચીજ અધ્યાય શરૂથાય છે. શરૂઆતમાં પ્રવર્ણ પર્વત ઉપરથી ફરી રામ અને કૃષ્ણ દ્વારકા ગયા અને જયસંધ પોતાની સેના લઈ મગધ પાછા ગયા. તેનું નિરૂપણ છે બલદેવજીના રેવતી સાથે લગ્ન થાય. પરીક્ષિત રાજા ભગવાન સ્કન્ધમાર્ગીજીને કેવીરીતે હરણકરી લાવ્યા તેની કથા સંવિસ્તાર કહેવા શુકદેવજીને કહે છે. વિદર્ભના રાજા ભીષ્મકની સુંદર કન્યા રૂક્ષમાર્ગીએ શ્રી કૃષ્ણને વરવાનો મનોરથ કર્યો. પણ એની ભાઈ સ્કન્ધની પોતાની બેનના લગ્ન શિશુપાલ સાથે કરવા માંગતો હતો. રૂક્ષમાર્ગીએ એક બ્રાહ્મણ મારફત ભગવાનને સંદેશો મોકલ્યો. અહીં પરમો અધ્યાય પૂરો થાય છે. પૃ. ૩ માં અધ્યાયમાં ભગવાન વિદર્ભ પર્વાયા સ્વયંવર પૂર્વ અંબિકાની પૂજા કરવા આવેલા રૂક્ષમાર્ગીનું ભગવાને હરણ કર્યું. પૃ. ૪ માં અધ્યાયમાં જયસંધ અને અન્ય રાજાઓ ભગવાન પાછળ પડ્યા જેમણે યદુવંશીઓએ છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યા શિશુપાલ અને બીજા રાજાઓ પરાજિત થઈ પોતાના નગરમાં પાછા ફર્યા. પણ સ્કન્ધ ભગવાન સાથે લડવા આવ્યો. એને પરજીત કરી, એના દાઢી, મૂંછ માથાના વાળ મુંડી એને જવા દીધો. બલદેવજીએ રૂક્ષમાર્ગીને સાંત્વન આપ્યું. ભગવાન રૂક્ષમાર્ગીજીને લઈ દ્વારકા પધાર્યા અને વિધિવત લગ્ન કર્યા. દ્વારકા નગરમાં મોટો ઉત્સવ થયો. પૃ. ૨ માં યશ, પૃ. ૩ માં શ્રી અને પૃ. ૪ માં જ્ઞાનનું નિરૂપણ છે.

પ્રદુન્નતપત્તિકથનં હરણં સુતિકગૃહાત ।
માયાવત્પોક્ત વૃતાતં શંભરસ્ય વધસ્તતઃ ॥ ૩૮ ॥
પુનરાગમનં ગૌહે સંતોષો દ્વારકીકસામ્ ॥ ૩૯-૧/૨ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)
પગડયા પ્રદુમન, હરીગાયો સંબર અંસુરેશ,
કૃષ્ણ કુંવર તેહેને હરી, આવ્યા સ્ત્રી સહધામ,
હરબા સ્કન્ધમાર્ગી આલો સહુ, દેખી સુત અભિરામ.

અર્થ - વિવરણ : પ્રદુમનની ઉત્પત્તિની કથા. શંબર એમને સુતિકગૃહમાંથી ઉપાધી ગાયો અને દંરિયામાં ફેંકી દીધો. ત્યાંથી માયાવતી પાસે આવ્યા એની કથા. શંભરની વધ કરી પત્ની સાથે દ્વારકા પધાર્યા. દ્વારકાવાસીઓને સંતોષ થયો. વૈરાગ્યનું નિરૂપણ છે.

સૂર્યાચંદ્રપ્રાપ્તિયાચનં તસ્ય વૈ હર્થા રૈઃ ॥ ૩૯ ॥
તત્સંબધાત્પ્રસેનસ્ય વધોડકીર્તિહરિસ્તથા ।
તન્માર્જનાય ઋક્ષસ્ય ગૌહે ગમનમેતયોઃ ॥ ૪૦ ॥
જ્ઞાત્યા સુરર્ષભં યુધ્યાજ્ઞબલ્લ્યાઃ સમર્પણમ્ ।
સગ્રાજિતસ્ય પ્રાપ્તસ્ય સ્વત્વો દાનં મુશસિણ ॥ ૪૧ ॥
વિવાહઃ સત્યભામાયા કતાયાઃ પ્રીતયે હરેઃ ॥ ૪૧-૧/૨ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)
સુરજ થકી સ્વમાંતમણિ પામ્યો સગ્રાજિત,
માગ્યો શ્રીકૃષ્ણે, આપ્યો નહી, થયું સહજ વિપ્રિત,
તે મણિ મલ્લે પ્રસેનનું થયું વ્યાધવી મરણ,
અપવાદ તેહેનો લીંકિમાં લાગ્યો અશરણ-શરણ,
વૃથા કલંક ઉતારવા, હરિએ જાકવ સાથ,
વન જઈ વેશી પ્રસેનનો સ્પીધ દેખાડ્યો નાથ,
તેહેનો શીપુ શીંછ જણાવિયો, અગાળ અટકીસહુ બેઠાં,
ગુફા ભયંકર શીંછની, તેહેમાં પ્રભુ એક પેઠાં,
જુલ્હમાં લાશી જાંબુવાને ત્યાં પુચી સંગ પ્રણાવ્યા,
જાંબુવતી મણિ સહિત લઈ, હરિ દ્વારકા આવ્યા,
આપ્યો મણિ સગ્રાજિતને, લેઈ ગદાની પામ્યો,
સત્યભામા સુતા કૃષ્ણને પરણાવી કુંબ વામ્યો.

અર્થ : સગ્રાજિત પાસે સ્વમન્તક મણિ હતો. ભગવાને તે માગ્યો. સગ્રાજિતના ભાઈ પ્રસેનને માશી એક ક્ષિંહે તે મણિ લીધી, તેને માશી જાંબુવાને તે મણિ લીધો. આ મણિની ચોરીની અપવાદ ભગવાનને માથે આવ્યો એટલે એના નિરાકરણ માટે કેટલાક જાકવોને લઈ મણિ શોધવા નિકળ્યા. જાંબુવાન યુધ્ધમાં લાચો એટલે મણિ અને પોતાની પુચી જાંબવતી ભગવાનને આપ્યા. શ્રી હરિએ આ મણિ સગ્રાજિતને પાછો આપ્યો ત્યારે પોતાના અપરાધની ક્ષમા માટે સત્યભામાને ભગવાનને આપ્યા.

વિવરણ : રાજસ સાધન પ્રકરણનાં સાતમા અધ્યાયમાં ભગવાનના ધર્મી સ્વરૂપનું વર્ણન છે સૂર્યભગવાન સગ્રાજિતના મિત્ર હતા. એમણે સ્વમન્તક મણિ એને ભેટ આપ્યો હતો. ભગવાને તે મણિ રાજા ઉગ્રસેનને ભેટ આપવા કહ્યું.

પણ સગાજિતે પ્રભુની આજ્ઞાની અવગણના કરી. કર્યાના એનો ભાઈ પ્રસેન એ મણિ પહેરી શિકાર કરવા ગયો. ત્યાં સિંહે એને માસી મણિ લઈલીધો. જાંબુવાને સિંહને માસી એ મણિ લીધો. “મેં મણિ ન આપ્યો એટલે શ્રી કૃષ્ણએ એની ચોરી કરાવી છે” એવી વાત સગાજિત કરવા લાગ્યો. આ વાત કાનોકાન ભગવાનને પહોંચી એટલે આ અપવાદ મટાડવા ભગવાન કેટલાક જાકવાને લઈ મણિ શીધવાગયા. જાંબુવાનની ગુફામાં મણિ હોવાથી, જાકવાને બહાર રાખી ભગવાન ગુફામાં પ્રવેશ્યા. ૨૮ દિવસના પુલક પછી જાંબુવાને ભગવાને ઓળખ્યા, એમને શરણે આવ્યો અને મણિ સાથે જાંબુવાતીજીને પણ ભગવાને ભેટ આપ્યા. કારકમાં આવી ભગવાને મણિ સગાજિત આપ્યો. એટલે ભગવાન માટે ખોટો અપવાદ ફેલાવવા માટે એને શરમ આવી. એટલે એણે પોતાની પુત્રી સત્યભામાજી ભગવાનને આપ્યા. અહીં રાજસસાધન પ્રકરણ પુરૂષાચ છે.

રામેણ સહ કૃષ્ણસ્ય ગમનં ગજસાલ્કહેયં ।

અકુરકૃતવર્મભ્યાં પ્રસ્તિતચ્છતધન્વનઃ ॥ ૪૩ ॥

રામસ્ય મિથિલાયાગા ગાઠાશિક્ષા સુચોધને ।

અકુરમણિકાનં ચ શકપ્રસથે હરેરેતિઃ ॥ ૪૪ ॥

કાલિયા સંગતિઃ શૈરેરેવિવાતઃ સ્વપુરે તતઃ ।

ત્રિગવિઠાહતિનગનજિત્યુદ્ધાહૃત એવ ચ ॥ ૪૫ ॥

ભદ્રાયા લક્ષમણાયાકથ વિવાહો મુર્યાતિના ।

પિતૃસ્તતનયાનાં ચ નરકસ્ય ચ ધાતનમ્ ॥

ભુવિસ્તુતી રાજકન્યાપ્રેયણં સ્વપુરેતતઃ ॥

ગત્યામહદ્રભવનં પારિજાતહતિર્વલાત્ ॥ ૪૬ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

વળતી શ્રીહરિ હળધર ભેડું પધાર્યા ગજપુર,

સતધનાવા પ્રેર્યો ઉભય કૃતવર્મા અકુર,

તેણે સગાજિતને હણ્યો, નાહો હરિ ભયધાસી,

કૃષ્ણરામ સહ આવીને, પૂઠે જે નાખ્યા માસી,

પ્રભુ કલ્પ, “મણિનથી”, એક, ને રામ કેતવ ભાર્યું,

ગયા ત્રિવિઠાપુર રીસમાં, કારકમાં પ્રકાર્યું,

ગાઠાયુક્ત સુચોધનને ત્યાંહાં શીખાવ્યું રામ,

મણિ માળ્યો અકુરથી, કાખ્યો હળધર રથામ,

શકપ્રસથ પધાર્યા પછી પ્રભુ પાંડવ ધામ,
અરજુન સહવનમાં ક્રીડા કરતા લાવ્યા કાલિંદીવ્યાધ,
કારાવતી પધારી વર્ષા કૃષ્ણા રાણી,
ત્રિગવિઠા હશે લાવિયા, સત્યા પટરાણી,
ભદ્રા વરયા પછી લક્ષમણા-ઉલ્લાસ વખાણ,
માર્થો નરકાસુર, મુર હર્થો, તજવ્યા પીઠપ્રાણ,
તામ્રાકિને હણ્યા હરિ, કન્યા સોળ હજાર,
કારિકા મોકલી યત્ન શું, બાલા હરખી અપાર,
પારિજાત માટે ઈન્દ્રનું ભાંજ્યું બળ-અભિમાન,
જીતી શુરેશને લાવિયા, સુરતરૂ નિજધામ,
પારિગૃહણ રાજકન્યા, સહુનું કર્યું હાથે,
પારિહાસ ક્રીકત પ્રભુ કર્યું તરિકમણી સાથે.

અર્થ : ભગવાન બલરામજી સાથે હસ્તિનાપુર પધાર્યા, અહીં અકુર અને કૃતવર્માની પ્રેરણાથી શતધન્યાએ સગાજિતનો વધ કર્યો. બલરામજી મિથિલા ગયા. કૃષ્ણોધનને ગાઠાયુધની શિક્ષા આપી. ભગવાન કારકા પધાર્યા. મણિ અકુરજીને આપી દીધો. ભગવાન ઈન્દ્રપ્રસથ પધાર્યા. કાલિંદીજીને મલ્યા, એમને કારકા લાવી વિધિવત લગ્ન કર્યા, ત્રિગવિઠાનું હરણ કર્યું. નગનજિતની પુત્રી સાથે લગ્ન કર્યા. તેજ પ્રમાણે ભદ્રા અને લક્ષમણા સાથે પણ લગ્ન કર્યા. મુર રાક્ષસ અને નરકાસુરનો વધ કર્યો. ભુવિષ્યે સ્તુતિ કરી. ભૌમાસુરની કેદમાં રાજકન્યાઓને છોડવી કારકા પૂરી મોકલી. ઈન્દ્રને હરાવી પારિજાત વૃક્ષ લાવ્યા. કારકામા રાજકન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યા. રૂક્મણીસાથેનો પારિહાસ. કૃષ્ણપત્નીઓની કથા અને પુત્રાદિના વિવાહનું પૂર્વ.

વિવરણ : હવે રાજસર્કળ પ્રકરણ શરૂ થાય છે ભગવાનની પટરાણીઓની કથા છે. ૫૭ માં અધ્યાયમાં ભગવાનના ઐશ્વર્ય, ૫૮ માં અધ્યાયમાં વીર્ય અને ૫૯ માં અધ્યાયમાં યશનું, ૬૦ માં અધ્યાયમાં શ્રીનું નિરૂપણ છે. સગાજિત પાસેથી સ્મયંતક મણિ પડાવી લેવા અકુર અને કૃતવર્માએ શતધન્યાવાને ઉશ્કેર્યો. શતધન્યા સગાજિતને માસી નાખી મણિ લઈ નાસી ગયો. ભગવાને શતધન્યાનો વધ કર્યો પણ તેની પાસેથી મણિ મળ્યો નહીં. અકુર અને કૃતવર્મા ભગવાનના કરચી કારકા છેડી નાશી ગયા. પણ ભગવાને અકુરજીને પાછા તડોવી, મણિ પણ એમને આપ્યો. કાલિન્દી, ત્રિગવિઠા, ભદ્રા અને લક્ષમણા સાથેના વિવાહની કથા કહી છે. મુર અને ભૌમાસુર નો વધ કરી સોળસહસ્ત્ર કન્યાઓને કારકા મોકલી,

જ્યાં એમની સાથે વિધિસર લગન કર્યાં. ઈન્દ્રને પરાજીત કરી પાંચિજાત વૃક્ષ કારકા લાવ્યા. ભગવાનની પત્નીઓ સાથે શ્રીત અને સ્માર્ત ધર્મોના આચરણ સાથેનું ગૃહસ્થજીવન રૂક્મણીજી સાથે પહિંહાસ.

યમુનાજીનું પણ એક નામ કાલિન્દી છે યમુનાજી શ્રી ઠાકોરજીના ચતુર્થપ્રિયા છે પણ “કાલિદી” સમાખ્યાતા વસાપિ યમુના જલે ॥” (૧૦.૫૮.૨૨) ના પૂર્વાધ પરની શ્રી સુબાધિનીજીની દીકામાં શ્રી મહાપ્રભુજી કહે છે “અનેન યમુનાયાસ્તસ્યાશ્ચ ભેદઃ પ્રદર્શિતઃ” “મારૂં નામ કાલિન્દી છે અને શ્રી યમુનાજીના જલમાં રહું છું” એ કથનથી યમુનાજી અને પટરાણી કાલિન્દી જુદાં છે એમ દર્શાવાયું છે કાલિન્દીજી એ ભૌતિક સૂર્યના પૂત્રી છે શ્રી યમુનાજી આધિદેવિક સૂર્યના પૂત્રી છે શ્રી યમુનાજીને પોતાના ઉપર થી પૂર્ણા પર પધારવા કહિંદ પર્વતે વિનંતિ કરી અને તે પ્રમાણે પધાર્યા. તેથી શ્રી યમુનાજી પણ કાલિન્દી કહેવાય છે.

રામાર્કુલિમવધો દ્યુતે બાણસ્ય હરસંકથા ।

ઉષાસ્વન્ કથા ચિત્રલેખયા હરણં હરેઃ ॥ ૪૮ ॥

પૌત્રસ્ય બંધનં ચાપિ બાણયાદવસંયુગે ।

ફળપ્રાપ્તિર્યુદ્ધ જ્વરસંસ્તવનં તતઃ ॥ ૫૦ ॥

બાણબાહુચિહ્નઃ સ્વસ્તુતિબાણભયં વરઃ ।

ઉષાશ્રાપ્તિઃ ॥ ૫૧ ॥

દયાશમભાઈ ફૂત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

અનિરૂધ્ધ-ઉદ્ધવાહણાં પછી સ્વક્રમીને હરણો રામે,

ચિત્રલેખા અનિરૂધ્ધને હશે લાવી ઉષાને ધારે,

ઉષા સહિત અનિરૂધ્ધને પછે બાંધિયા બાણે,

હરિ-હર યુદ્ધ થયું ઘણું, વરણું જાય કારો,

ભવ જવર સ્તુતિ ભગવતની કીધી દીનતા દાખી,

ભુજ બાણાસૂરના હરિ હેલા યુગયુગ રાખી,

સ્તવિયા માધવને ઉમાધવે, બલિસ્તુત વર દીધો,

ઉષા વરયા અનિરૂધ્ધજી, જગમાં જશ કીધો.

અર્થ : બલરામજીએ ચોપાટની રચતમાં સ્વક્રમીનો વધ કર્યો. બાણાસૂરની કથા. ઉષાના સ્વપ્નની વાત. ચિત્રલેખા દ્વારા અનિરૂધ્ધજીનું હરણ. બાણાસૂરે અનિરૂધ્ધજીને બાંધ્યા. બાણાસૂર અને યાદવો વચ્ચે યુદ્ધ. શ્રી ફળપ્રાપ્તિ અને શંકરનું

યુદ્ધ. મહેશ્વરના જવર કરેલી સ્તુતિ. બાણાસૂરના બાહુ ભગવાને કાપી નાખ્યા. શંકરભગવાને સ્તુતિ કરી. બાણાસૂરને અભયદાન પ્રાપ્ત થયું. બાણાસૂરે પોતાની પુત્રી ઉષાને અનિરૂધ્ધજી સાથે પરણાવી.

વિવરણ : રાજસ ફલ પ્રકરણના પાંચમા અધ્યાયમાં વંશનું વર્ણન કર્યા પછી સ્વક્રમીના વધની કથા છે અનિરૂધ્ધના વિવાહ માટે બધા ભોજકપુર ગયા હતા. ત્યાં ચોપાટની રમતામાં સ્વક્રમીએ છલ કર્યું. ક્રોધભર્યેલ બલદેવજીએ સ્વક્રમીનો વધ કર્યો. આ ૬૧ માં અધ્યાયમાં ભગવાનના જ્ઞાનનું નિરૂપણ છે.

૬૨ માં અધ્યાયમાં બલિરાજના પુત્ર બાણાસૂરની કથા છે એને મહાદેવજીની ફૂંપાથી એક હજાર હાથ હતા. ઉષા બાણાસૂરની કન્યા હતી. એણે સ્વપ્નમાં અનિરૂધ્ધના દર્શન કર્યા. ચિત્રલેખા નામની એની સખીએ વિવિધ રાજમહારાજઓના ચિત્ર દોરી બતાવ્યાં, એમાંથી ઉષાએ પોતાના પ્રિયતમને ઓળખ્યા, ચિત્રલેખા અનિરૂધ્ધને યોગવિદ્યાથી ઉઠાવી શોણિતપુર લાવી. ઉષા-અનિરૂધ્ધનું મિલન થયું. બાણાસૂરને ખબર પડી એટલે અનિરૂધ્ધને નાગપાશથી બાંધી દીધા. આ અધ્યાયમાં ભગવાનના લેસાયનું નિરૂપણ છે.

અધ્યાય ૬૩ માં નારદજી એ અનિરૂધ્ધના બંધનના સમાચાર દ્વારાકામાં આપ્યા. પૌત્રને છેડાવવા શ્રી ફળપ્રાપ્તિ અને બલરામે યાદવોની બાર અક્ષૌહિણી સેના લઈ શોણિતપુરને વેરી ગાલ્યો. ધર્મસાણ યુદ્ધ ચાલ્યું. શ્રી ફળપ્રાપ્તિ અને શંકર વચ્ચે યુદ્ધ થયું. ભગવાનને બાણાસૂરના હજાર હાથ કાપી નાખ્યા. શંકરે ભગવાનની સ્તુતિ કરી. ભગવાનને બાણાસૂરને અભયદાન આપ્યું. ઉષાના અનિરૂધ્ધ સાથે વિવાહ થયા. ભગવાન દ્વારાકા પધાર્યા. આ અધ્યાયમાં ભગવાનના ધર્મી સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે.

અહીં રાજસ ફલ પ્રકરણ પૂરં થાય છે.

..... નૃગાખ્યાનં બલભદ્રજગમઃ ॥ ૫૧ ॥

ગોપીવિલાપો રામસ્ય સ્તુતિગોપીભિરેવ ચ ।

યમુનાકર્ણણં કાશીપતિપૌંડ્રકથાતનમ્ ॥ ૫૨ ॥

કાશિકાલઃ સ્વકૃત્યાદિ દ્વિવિદસ્ય બલભદ્રઃ ।

લક્ષ્મણાહરણં રામચિહ્નયો ગજસાહયે ॥ ૫૩ ॥

દયાશમભાઈ ફૂત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

નૃગાનુંપ મહાકલકાશની ફણે ગતિ કીધી,

ભક્તિવિમુખ અત્મસ્વની દોષ, એ શીખ દીધી,
બળભદ્ર પછે ઘજમાં ગયા, સહજ ન સુખ દીધું
આજીવો યમુનાજીનું કાંઈ કારણ કીધું
પાંડુક પ્રાર્થા હરયા, હરયા કાશીરાજ મહાપાપી,
કાશીનું દહન કર્યું હરિ, શિવને ભસ્મ આપી,
રેવતાચળ બળદેવજી લીધા, દ્વિવિદતા પ્રાર્થા,
શાંબકુમાર લક્ષ્મણા હરી, ત્યાંહાં રામ વપારા.

અર્થ : નૃગ રાજાની કથા. બલરામજીનું ઘજમાં આગમન, ગોપીઓનો વિલાપ, ગોપીઓએ બલરામની સ્તુતિ કરી. યમુનાજીને બલદેવજીએ આવજ્ઞા માટે હળની અણીથી ખેંચ્યા. કાશીપતિ અને પૌરુકનો વધ. સ્વકૃત્યાથી જ કાશીનો દાહ. બલદેવજીએ દ્વિવિદનો વધ કર્યો. લક્ષ્મણાનું હરણ. બલરામજી કારકા પધાર્યા. વિવરણ : અહીં સાત્ત્વિક પ્રકરણ શરૂ થાય છે સાત્ત્વિક ભક્તોને પ્રમાણની અપેક્ષા હોતી નથી, તેથી આ પ્રકરણમાં સાતસાતના અધ્યાયનો ચાર પ્રકરણ પ્રમેય, સાધન અને ફળ છે પ્રથમ સાત્ત્વિક પ્રમેય પ્રકરણમાં બધાના દોષની નિવૃત્તિ કહેવાની છે.

૬૪ માં અધ્યાયમાં નૃગરાજાનું આપ્ત્વાન છે નૃગે વિચાર કર્યા વગર ધર્મમાં અત્યંત આગ્રહ રાખ્યો એ એનો દોષ હતો. એ કાથીએ થયો ત્યારે ભગવાને એના મોક્ષ કર્યો. ઔશ્વર્થનું નિરૂપણ છે ૬૫ માં અધ્યાયમાં બલદેવજી ઘજમાં પધાર્યા એનું વર્ણન છે બલદેવજી આગળ ગોપીઓના વિરહનું વર્ણન, યમુનાજીએ બલદેવજીની આજ્ઞા ન માની એટલે હળની અણીથી એને ખેંચી, યમુનાજીએ સ્તુતિ કરી. બળરામજી ઘજમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. અહીં ભગવાનના વીર્યનું નિરૂપણ છે ૬૬ માં અધ્યાયમાં કરૂણના રાજા પૌરુક અને એના મિત્ર કાશીરાજના વધની કથા છે પિતાના વધનો બદલો લેવા કાશીરાજના પુત્ર સુદક્ષિણે શંકરની આરાધના કરી. શંકરના કહેવા પ્રમાણે ભગવાન કૃષ્ણને મારવા માટે અભિચાર (મારણનું પુરસ્કારણ) કરવા લાગ્યા. આ અનુષ્ઠાનમાં પ્રગટ થયેલી માહેશ્વરી કૃત્યા સામે ભગવાને સુદર્શન ચક્રને મોકલ્યું. કૃત્યા ચક્રના તેજથી પાછી હતી કાશી આવી જ્યાં એના તેજથી કાશી બળીને ભસ્મ થઈ ગયું. અહીં ભગવાનના યશનું નિરૂપણ છે અધ્યાય ૬૭માં નરકસુરના મિત્ર દ્વિવિદ નામના વાનરનો શ્રી બલરામજીએ વધ કર્યો એનું વર્ણન છે જ્યારે ૬૮ માં અધ્યાયમાં કુર્ચોધનની પુત્રી લક્ષ્મણાનું જાંબુવતીનંદન સામ્યસાથેના વિવાહનું

આપ્ત્વાન છે ૬૭ માં ભગવાનના શ્રી અને ૬૮ માં જ્ઞાનનું નિરૂપણ છે.

નારદેન હરેલીલાદર્શનં ગૃહસંધિનામ્ ।
આશ્લિષ્ઠં વાસુદેવસ્ય રાજાં વિજ્ઞાપનં ત્વૃષેઃ ॥ ૫૪ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)
નવીન લીલા લખી નારદે હરિની પ્રતિધામ,
સંશે મટયો, અકળિત પ્રભુ કહી, કરયો પ્રણામ,
નારદચરણ પૂજ્યા પ્રભુ, ગૃહસ્થાના વિધિ દાખી,
નિત્ય કૃતિ શ્રી કૃષ્ણની અતિ અદભૂત ભાખી,
સાભા સુધર્મા શ્રીહરિ, શોભા અદભૂત,
ત્યાંહાં નૃપ પાંડવનો તથા આવ્યા યુગદૂત.

અર્થ : ગૃહસ્થાસિનીઓ સાથેના હરિલીલાના દર્શન નારદજીએ કર્યા. સવારથી સાંજ સુધીની ભગવાનની દિનચર્યા નિહારી. રાજાની વિનંતી લઈ કૃત આવ્યા.

વિવરણ : સાત્ત્વિક પ્રેમય પ્રકરણના છઠ્ઠા અને સાતમ અધ્યાયમાં ભગવાનની ઘરસંસારની લીલાનું અદભૂત વર્ણન છે નારદજીએ જ્યારે સાભાનું કે નરકસુરની કેદમાંથી મુક્ત કરેલી બધી રાજકન્યાઓ સાથે ભગવાને વિવાહ કર્યા છે ત્યારે ઉત્સુકતાથી પ્રેરાઈ નારદજી કારકા આવ્યા. ભગવાનના રાણીવારમાં સોળ હજાર મહેલ હતા અને દરેક મહેલમાં ભગવાનને વિવિધ લીલાઓ કરતા. સાત્ત્વિકભક્તોના નિરોધમાં નારદજી મુખ્ય છે એમની ભ્રાંતિ દૂર કરવા ભગવાને દરેક પટરાણીનાં મહેલમાં પોત એની સાથે દર્શન આપ્યા ત્યારે નારદજીનો સંશય દૂર થયો અને એમનો નિરોધ થયો.

આ અધ્યાયમાં ભગવાનના વૈરાગ્યનું નિરૂપણ છે ૭૦ માં અધ્યાયમાં ભગવાનની દિનચર્યાનું વર્ણન છે જરાસંધે કેદ પડેલા રાજાઓનો કૃત કારકા ભગવાન પાસે આવ્યો અને એમને મુક્તિ અપાવવા વિનંતી કરી. અહીં ધર્મી સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે સાત્ત્વિક પ્રમેય પ્રકરણ પૂરૂ થાય છે.

મંત્રેણાદુલ્લસ્યવસ્યેદપ્રસ્યે ગમનમીશિલુઃ ।
જરાસંધવધઃસ્તો રાજાં સત્કૃતિરેવ ચ ॥ ૫૫ ॥
રાજસૂયે હરેઃ પૂજ્ય, શિશુપાલ વધસ્તથા ।

કુર્ચોધનાભિમાનસ્ય ભંગા પ્રદુર્ભશાલ્વયોઃ ॥ ૫૬ ॥
યુધ્ધં શિણુવશઃ ચ હરેરાગમનં તતઃ ।
શાલ્વસ્ય દંતવક્ત્રસ્ય તદ્ ભાતુર્લીલાયા વધઃ ॥ ૫૭ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સ્વવિસ્તાર)

ઉધ્ધવગાદિ મંત્રી તણી મનસૂબો લીધો,
વિચાર હંદરપ્રસ્ય ત્યાંહાં જાવાનો કીધો,
પાંડવ ગૃહે પધારયા પ્રભુ માંડયો રાધસૂં પલ,
ભીમ દ્વારા જરાસંધનો કરાવ્યો દેહ ભંગ,
છોડાવ્યા નૃપ, કરી સાંત્વના, સ્વસ્થાને બોલાવ્યા,
ભીમકૃષ્ણ, શ્રી કૃષ્ણ સુખે નિજ ગૃહે આવ્યા,
સારવ થકી ગાદિ કર્યું અચરન શ્રી કૃષ્ણચારણ,
દૃષ્ટ લખી શિશુપાલનું પ્રભુ કીધું મરણ,
શાલ્વ અને પ્રદુર્ભના વરણ્યો સંગ્રામ,
માયપુર ભજન કર્યું આવી સુંદરધામ,
શાલવ સહ દંતવક્ત્રનો પ્રભુએ આણ્યો યુગ્મત,
ભાત તેહના શત લીલાએ મારયા ભગવંત.

અર્થ : ઉધ્ધવજીની સલાહ પ્રમાણે ભગવાન ઈન્દ્રપ્રસ્ય પધાર્યા. જરાસંધનો વધ અને એની કેફમાંથી રાજાઓની મુક્તિ કરી. રાજસૂય યજ્ઞમાં હરિની પૂજા, અને શિશુપાલનો વધ. કુર્ચોધનના મનભંગનો પ્રસંગો, શાલ્વ અને પ્રદુર્ભન વચ્ચેના યુધ્ધનું વર્ણન. ભગવાનનું ત્યાં આગમન અને શાલ્વ, દંતવક્ત્ર અને તેના ભાઈનો વધ.

વિવરણ : સાપ્તિક સાધન પ્રકરણ શરૂ થાય છે સુધર્મા સારાખંડમાં ભગવાને ઉધ્ધવજીની સલાહ માંગીહતી. એટલે ઉધ્ધવજીએ ઈન્દ્રપ્રસ્ય જઈ અને પાંડવના રાજસૂય યજ્ઞમાં જવાની સલાહ આપી. પણ રાજસૂય યજ્ઞ માટે જરાસંધને જીતવો જરૂરી છે તેને કંઈયુધ્ધમાં ભીમની સાથે યુધ્ધ કરવાની મંત્રણા કરી. ભગવાનના માર્ગદર્શન નીચે ભીમે જરાસંધનો વધ કર્યો. રાજાઓને મુક્ત કર્યા. રાજસૂય યજ્ઞમાં પ્રથમ ભગવાનના પૂજનનો વિરોધ કર્યો. ત્યાં શિશુપાલનો વધ કર્યો. ભગવાન ઈન્દ્રપ્રસ્ય હતા ત્યારે શિશુપાલના મિત્ર શાલ્વ દ્વારકા ઉપર આક્રમણ કર્યું. માયાવી શાલ્વ સાથે પ્રદુર્ભનનું યુધ્ધ સત્તાવીસ દિવસ ચાલ્યું. ત્યારે ભગવાન

યુધ્ધભૂમિ પર પધાર્યા અને શાલ્વનો વધ કર્યો. સાપ્તિક સાધન પ્રકરણ પૂરૂ થાય છે અને સાપ્તિક ફળ પ્રકરણ શરૂ થાય છે શિશુપાલ અને શાલ્વના મિત્ર દંતવક્ત્ર અને એના ભાઈ વિદુરનો પણ ભગવાને વધ કર્યો. હવે કૌરવો અને પાંડવો વચ્ચે મહાભારતના યુધ્ધની તૈયારી થઈ હતી એટલે તટસ્થ રહેલા બલરામજી તીર્થ યાત્રાએ જવા નીકળ્યા.

સાપ્તિક સાધન પ્રકરણ - અધ્યાય ૭૧ માં ભગવાનના ઐશ્વર્ય, ૭૨ માં વીર્ય, ૭૩ માં વશ, ૭૪ માં શ્રી, ૭૫ માં જ્ઞાન, ૭૬ માં વૈરાગ્ય અને ૭૭ માં ધર્મ સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે એહી સાપ્તિક સાધન પ્રકરણ પૂરૂ થાય છે ૭૮ માં અધ્યાયમાં ભગવાનના ઐશ્વર્યનું વર્ણન છે.

તીર્થયાતાર્થ રામસ્ય મધ્યે સૂતવધસ્તતઃ ।

તત્પુરસ્થાપનં તત્ર બલ્લાલસ્ય વધસ્તતઃ ॥ ૫૮ ॥

યાયાસમસ્તતીર્થાનામૃષિભિર્ધર્જનં બલાત્ ।

ભક્તાનાંમ જન્મસાફલ્યં પૃથુકાબ્યાનમેવ ચ ॥ ૫૯ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સ્વવિસ્તાર)

રામ પધાર્યા તીર્થને તે કથા અલાપ,
સૂતને હરણો, સૂત તેહ સ્થાપ્યો વર આપી,
બલ્લાલને બલદેવજી માર્યો તે ક્રોધ,
સકળતીરથ પાવન કરી પધાર્યા બળરામ,
પાર્થનું સારંથિપણું કર્યું, કશ્યું ગીતા સુજ્ઞાન,
મિત્ર સુદામા આરિયા, કીધું બહુ સનમાન.

અર્થ : કૌરવો પાંડવો વચ્ચેના મહાભારતના યુધ્ધ દરમ્યાન બલરામજી તીર્થયાત્રાએ પધાર્યા. સૂતજીનો વધ કર્યો. સૂતના પુત્રનું એમના પહે સ્થાપન કર્યું. બલ્લાલનો વધ કર્યો. યાત્રા કરી સમસ્ત તીર્થોને પરિવ્રજ કર્યા. સુદામાનું આખ્યાન.

વિવરણ : મહાભારતના યુધ્ધમાં તટસ્થ રહેવાનો નિર્ણય કર્યો હોવાથી આ યુધ્ધ દરમ્યાન બલરામજી યાત્રાએ નીકળ્યા. જુદા જુદા તીર્થોની યાત્રા કરતા નૌમિઆરણ્યો આવ્યા. અહીં ઋષિઓ સત્સંગરૂપી મહાન સત્ર કરી રહ્યા હતા. રોમહર્ષણજીએ આસન પરથી ઉભાથઈ એમનું સ્વાગત ન કર્યું એટલે ક્રોધે ભારી એમનો વધ કર્યો. ઋષિએ બ્રહ્મહત્યાનું પાપ કર્યું તે ઉતારવા સૂતના પુત્રનું એમની જગ્યાએ

સ્થાપન કર્યું, ઉત્પલના પુત્ર બલ્લલ નામના રાક્ષસનો વધ કરી ઋષિની આજ્ઞા લઈ બલરામભાઈ આગળ યાત્રાએ નિકળ્યા. વિવિધ તીર્થોની યાત્રા કરી. સમસ્તતીર્થોને પવિત્ર કરતા બલરામભાઈ પ્રભાસક્ષેત્રમાં આવ્યા. ત્યાં મહાભારતના યુધ્ધની સમાપ્તિ અને બધા રાજાઓના મૃત્યુની વાત સાંભળી કુર્બોધન અને ભીમ ગદા યુધ્ધ કરી રહ્યા છે તે જાણી ત્યાં ગયા. બન્નેને સમજાવવાનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જતા એમને એમના પ્રારબ્ધપર મૂકી દારકા પધાર્યા.

અધ્યાય ૮૧ - ૮૨ માં ભગવાનના મિત્ર સુદામાનું ચરિત્ર છે. શ્રી મહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે ભગવાનજ ભગવાનના સાથા થઈ શેડે. ભગવાનના ઐશ્વર્યોદ્દિ છાણ અને સાતમા ધર્મ પોતે છે તેમ સુદામાભાઈમાં પણ સાત ધર્મો છે. (૧) બ્રહ્મણ: - શ્રી (૨) બ્રહ્મવિત્તમ: - બ્રહ્મવેતા જ્ઞાન (૩) વિરક્ત - વૈરાગ્ય (૪) પ્રશાંતાત્મા - ધર્મી (૫) જિતેન્દ્રિય - ઐશ્વર્ય (૬) યદ્દંશ્ચોપપન્નેન વર્તમાન - ભગવદ્ ઇચ્છાથી પ્રાપ્ત થાય તેમાં સંતુષ્ટ વીર્ય (૭) ગૃહસ્થ - યશ.

સુદામા પત્નીએ ચારમૂઠી પીવા આપ્યા હતા તેનો મર્મ સમજાવતા શ્રી મહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે એક મૂઠી આરોગી તો આપુ જગત તૃપ્ત થાય, બીજી મૂઠી આરોગતા પરલોકનું ફળ સિદ્ધ થાય, ત્રીજી મૂઠી આરોગી તો લક્ષ્મી-દેવતા એને તાબે થાય, ચોથી મૂઠી આરોગી તો પોતાના આત્માનું દાન કરી દે એવી બુદ્ધિથી સુદામાની પત્નીએ ચાર મૂઠી પીવા આપેલા. ચારેય મૂઠી પીવા જો ભગવાન આરોગી તો તેનું પૂરેપૂરે ફળ મળે. એટલે એકજ મૂઠી ભગવાનના પેટમાં ગઈ તેથી લક્ષ્મણભાઈમાં રહેલા લક્ષ્મીજીએ નિષેધ કર્યો. અહીં ભગવાન કહે છે -

પત્ર પુષ્પ કંદં તોયં, યો મે ભક્તો પ્રયચ્છતિ ।
તદ્ભક્ત્યુપહતમ્ અશ્નામિ પ્રયતાત્મનઃ ॥

પત્ર, પુષ્પ, ફળ, જળ, જે મને ભક્તિથી અર્પણ કરવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ કરી પ્રયત્નપૂર્વક આપે છે અને સ્નેહથી આપે છે તેને હું આરોગું છું.
અધ્યાય ૭૯ માં ભગવાનના વીર્ય નું ૮૦ માં યશનું, ૮૧ માં શ્રીનું નિરૂપણ છે. સાત્તિક ફળ પ્રકરણના ત્રણ અધ્યાય છે.

સૂર્યોપરાગે નિભિલેઃ કુરુક્ષેત્ર સમાગમઃ ।

બંધુભિઃ વસુદેવસ્ય ગોપિધાપતિસાંત્વનમ્ ॥ ૬૦ ॥

કૃષ્ણભાષ્યોવિવાહાનાં કથનં વિસ્મયો નૃણામ્ ।

ઋષીણાગમનં પુત્ર કૃષ્ણેન પ્રતિપૂજનમ્ ॥ ૬૧ ॥

વસુદેવસ્ય સંપ્રજ્ઞનો નારદોક્તિતરણતરમ્ ।

યાજનં તસ્ય ઋષિભિઃ પ્રમોદોઽર્ચિતલદ્દેહી નામ્ ॥ ૬૨ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

સૂર્યઝહણીસેશ પ્રભુ કર્યું કુરુક્ષેત્ર પવિત્ર,
કુર્બો સાહિત પદ્યારિયા, મળ્યા સહુ વ્રજશ્રિય,
ગોપીજનો શું હળયામળ્યા, વાંછિત ફળ આપ્યું,
દાનદાત સ્વરૂપનું કલ્યુ, રેહે કુન્ન કાપ્યું,
કૃષ્ણાશું, શ્રી કૃષ્ણની રાક્ષિભણી આદો રાણી,
મળી વિવાહની વારતા નિજ-નિજની વખાણી,
કૃષ્ણે ઋષિપૂજન કર્યું, કીધો વસુદેવ યદા,
વિદાનબોધ નારક કર્યો, વસુદેવ શું મગન.

અર્થ : સૂર્યઝહણ પ્રસંગે ભગવાન કુરુક્ષેત્રમાં પધાર્યા. અહીં બંધુઓ અને વસુદેવનો સમાગમ થયો. ગોપીજનોને સાંત્વના આપી. ભગવાનની પટરાણીઓએ પોતાના વિવાહના પ્રસંગ દોપદી વગેરે પાંડવરત્નીને કલ્યા, જે માણસોને આશ્ચર્ય પમાડેતેવા છે ત્યાં ઋષિઓનું આગમન થયું બન્નેએ પરસ્પર સન્માન કર્યું. વસુદેવજીએ પ્રશ્ન કર્યો તેનું નારદજીએ સમાધાન કર્યું. વસુદેવજીએ ઘણા યજ્ઞોકર્યા.

વિવરણ : એકવાર સર્વગ્રાસ સૂર્યઝહણ થવાનું હતું ત્યારેભગવાન બલરામ અને અન્ય યાદવો સહિત કુરુક્ષેત્રમા પધાર્યા, અહીં બંધુઓ અને વસુદેવનો સમાગમ થયો. નંદરાયજી અને ગોપીજની પણ અહીં આવ્યા હતાં. તેઓ વિરહથી તૃપ્ત હતા. મિલનથી બધા આનંદ સમુન્દ્રમાં ફૂબદી મારવા લાગ્યા. ભગવાને ગોપીજનોને સાંત્વન આપી. ગોપીજનોએ એકજ વિનંતી કરી. “બહારન નીકળી શકાય એવા સંસારરૂપી કૃપામાં પડેલા માટે બહાર નીકળવાનું એકમાત્ર સાધન આપનું ચરણક્રમળ છે માટે, હે પ્રભુ આપ એવી કૃપા કરો કે અમે ઘરમા છીએ પણ ઘરની આસાક્તિ નથાય અને આપનું ચરણક્રમળ સદાસર્વદા અમારા હૃદયમાં બિરાજમાન રહે, એક ક્ષણને માટે પણ તેને ભૂલીએ નહિ” અહીં જ્ઞાનનું નિરૂપણ છે.

હીરવકુળની સ્ત્રીઓ - દ્રોપદી વગેરે જ્યારે ભગવાનની પટરાણીઓને મળી ત્યારે ભગવાનની પટરાણીઓએ પોતાના વિવાહની કથા કહી. સોળસહસ્ત્ર મહિષીઓમાં મુખ્ય રોહીણીજીએ ભક્તની ભાવના વ્યક્ત કરી.

વ્રજસ્ત્રિઓ યદ્ વાંર્ધન્તે, પુલિન્ધસ્તુણવીર્યઃ ।

ગાવાશ્ચારયતો ગોપાઃ, પાદસ્પર્શ મહાત્મન ॥

આઠીક પ્રભાવવાળા ભગવાનના જે ચરણક્રમલોનો સ્પર્શ આપ ગાઓ ચરાવતા હોય તે વખતે ગોપ, ગોપીજનો, પુલિંદોજીઓ, તણાખલાં અને લતા કરવા

માંગતી હતી. તેનીજ કામના અમને પણ છે. અહીં ભગવાનના વૈરાગ્યનું નિરૂપણ છે. ભગવાનને જ્યારે ઋષિઓનું સાન્માન કર્યું ત્યારે ભગવાનના રૂપને જાણનાર ઋષિઓએ પણ એમનું સાન્માન કર્યું. વસુદેવે પ્રશ્ન પુછ્યો. સર્વ જ્ઞાનના મૂળરૂપ ભગવાન ખૂદ હોવા છતાં વસુદેવજીને ભગવાનના પુત્ર ભાવ હોવાથી મારો પુત્ર મારાથી વધુ શું જાણે એવા ભ્રમથી આ પ્રશ્ન પુછ્યો છે. નારકજીએ સામવાન કર્યું. અહીં ધર્મી સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે. અહીં સાત્ત્વિક ફળ પ્રકરણ પૂરૂ થાય છે. અધ્યાય ૮૨, ૮૩, ૮૪ પૂરો થાય છે.

વસુદેવસ્ય વિજ્ઞાનં દેવક્યાઃ ષટ્સુતાગમૃતમ્ ।

અલિકૃષ્ટાસ્તુતિકથા ષણ્ણાં ગમનનિગમિ ॥ ૬૩ ॥

સુભદ્રાવિજયોદ્ધાહો મિથિલાગમનં હરેઃ ।

મૌથિલશ્રુતદેવાભ્યાં પૂજનં ગતિરેતાથોઃ ॥ ૬૪ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

પુત્ર આપ્યા ખટ દેવકી, મૃત્યુ પામેલા લાવી,

ભક્ત જાણી અરજુનને, સુભદ્રા પરણાવી,

મિથિલાપુરમાં પદ્માસીને કીર્તી ભક્તની કીધી,

બૌલકશ્વ રંક શ્રુતદેવની સેવા સમજાણી લીધી.

અર્થ : ભગવાનના સ્વરૂપનું વસુદેવજીને જ્ઞાન, દેવકીજીના છ'પુત્રો લેવા ગયા. અલિકૃષ્ણજીએ શ્રી કૃષ્ણની સ્તુતિ કરી. છ'પુત્રો લાવી આપ્યા. અર્જુન અને સુભદ્રાના વિવાહની કથા. ભગવાન મિથિલા પદ્માર્થા. ત્યાં મિથિલા નરેશ બહુલાશ્વ અને રંક શ્રુતદેવ બન્નેનું પુજન-સ્થિકારી બંનેની ગતિ કરી.

વિવરણ : શ્રીમદ્ભાગવતના દશમ સ્કંધના છેકલા ગુણપ્રકરણની પ્રારંભ થાય છે. ઋષિમુનિઓના વચનો સાંભળી વસુદેવજીને પોતાના પુત્રના સાચા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું છે એટલે વસુદેવજીએ સ્તુતિ કરી છે. વિદ્યાઓ અઢાર છે. તેનું નિરૂપણ કરવા અઢાર શ્લોકથી સ્તુતિ કરી છે પ્રભુના મહાત્મ્યનું જ્ઞાન થતાં દેવકીજીએ પણ પોતાના છ મૃત પુત્રો લાવી આપવા ભગવાનને કહ્યું છે. માતાજીની આકાંક્ષા પાળવા ભગવાન બલરામજી સાથે સુતળમાં ગયા. ત્યાં બલિરાજએ ભગવાનનું સ્વાગત કર્યું. પોતાના ભાઈઓને લઈ ભગવાન દ્વારકા આંધ્યા. અહીં ભગવાનના ઐશ્વર્યનું નિરૂપણ છે. સુભદ્રા અને અર્જુનના વિવાહની કથા. કહી ભગવાન મિથિલા પદ્માર્થા. જ્યાં મિથિલાનરેશ બહુલાશ્વ અને શ્રુતદેવને ત્યાં એકજ

સમયે પદ્માસી બન્નેની પૂજનનો સ્થિકાર કર્યો. અહીં ભગવાનના વીર્યનું નિરૂપણ છે.

વેદસ્તુતિઃ હરેભક્તના દાહિદ્રીવિનિરૂપણમ્ ।

આશુતોષકથા શંભોરનર્થોસ્ય વરસ્ય ચ ॥ ૬૫ ॥

વૃક્ષસુરવધૌ બુધ્યેર્મોચનં ગિરિજાપતેઃ ।

મૃતપુત્રપ્રદાન ચ વિપ્રસ્ય સ્વાલયાધ્વારેઃ ॥ ૬૬ ॥

હરેરેવાસ્તિ દેવત્વં ભૃગુવાક્યૈશ્ચ નિશ્ચય ॥ ૬૬-૧/૨ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ (સવિસ્તાર)

નારાયણ નારક તણો સંવાદ અતિ પ્રવિત્ર,

વેદસ્તુતિ પરબ્રહ્મની કરી સાર ચરિત્ર,

શુંભદાસ વૈભવ મળે, હરિજન નહીં કયમ,

ત્યાંહા કથા કહી વૃદ્ધ, હર ગ્રાંથા, રાખ્યા, હરિ રાખ્યો ભ્રમ,

અર્જુન ગર્વ ઉતારવા, હૈયું બ્રાહ્મ સ્વબાળ,

લૌકાલોકથી પર જઈ, આણી આપ્યા ગોપાળ,

કોણ વડું તણ દેવમાં, માંડયા વાદ મુનેશ,

ભૃગુએ જઈ નિશ્ચયે કર્યું, “વિષ્ણુ સરવેશ”

અર્થ : ભગવાનની શ્રુતિઓએ સ્તુતિ કરી. ભક્તોના દાહિદ્રીનું નિરૂપણ. શંકર ભગવાનનું આખ્યાન. શંકુએ વૃક્ષાસૂરને આપેલા વરદાનથી અનર્થ. વૃક્ષાસૂરનો વધ, અર્જુનના અભિમાનનો ભંગ, બ્રાહ્મણનો મૃતપુત્ર લાવી આપ્યો. ત્રણદેવોમાં કોણ મોટું એનો નિશ્ચય ભૃગુઋષિએ કર્યો.

વિવરણ : મહાપ્રભુજીઆજ્ઞાકરે છે કે આ અધ્યાયમાં શ્રુતિનો વાચ્યાર્થ બ્રહ્મ છે એને માટે પૂર્વ પક્ષ કરી સિદ્ધાંતરૂપે શ્રીકૃષ્ણ કલાત્યા છે તેનું ભજન કરવું એ જીવ મારનો સ્વધર્મ છે એમ શ્રુતિઓ સિદ્ધ કરે છે તત્ત્વ અક્ષીવીસ છે તેથી અક્ષીવીસ શ્લોક (૧૪ થી ૪૧) થી શ્રુતિઓએ ભગવાદ્સ્વરૂપનું સ્તવન કર્યું છે એટલે સર્વ તત્ત્વના ગીતમાં કહેવામાં આવ્યું છે આ શ્લોક “શ્રુતિગીતા” તરીકે જાણીતા છે. અહીં યશનું નિરૂપણ છે.

૮૮માં અધ્યાયમાં શીવજીએ વૃક્ષાસૂરને વરદાન આપ્યું અને તેનું અનિષ્ટ પરિણામ આવ્યું એની પ્રસંગોપાત કથા છે પણ એના ઉદ્દેશ્ય એ સિદ્ધ

કરવાનો છે કે શિવજી વગેરે દેવો પરિણામનો વિચાર કર્યા વિના પરદાન દેનાર છે પરંતુ ભગવાન કૃષ્ણેતો પૂર્ણ વિચાર કરી માત્ર હિતકારક વરદાનજ આપે છે. અવિચારી દાન દાતાનો પણ નાશ નોતરે છે તો પછી ચાપકનું તો કહેવુંજ શું ? માટે આ અધ્યાયમાં શ્રી કૃષ્ણનીજ ભક્તિ કરવા જેવી છે એમ સિદ્ધ કરવા લક્ષ્મી સંબંધમાં નિર્ણય કર્યો છે બીજા પાસે ગણેલી લક્ષ્મી ચંચલતાના દોષવાળી છે માત્રશ્રી કૃષ્ણમાજ આસક્તિવાળી લક્ષ્મી ચંચળતાના દોષરહિત છે માટે બુદ્ધિમાન માણસે શ્રીકૃષ્ણનીજ કામના કરવી. શ્રીકૃષ્ણ મળે તો લક્ષ્મી જેજ એટલે કદી પણ લક્ષ્મીની કામના ન કરવી. અહીં શ્રી નું નિરૂપણ છે.

૮૮ માં અધ્યાયમાં ગુણાધિજ્ઞતા ગણે દેવોમાં વિષ્ણુજ ભજન કરવા યોગ્ય છે તે નિર્ણય ભુગુપ્તધિના આખ્યાનમાં કહેયો છે અર્જુનનું અભિમાન ઉતારવા બ્રાહ્મણના પુત્રને ભગવાન લઈ આવ્યા. અહીં જ્ઞાનનું નિરૂપણ છે.

ક્રીડા સ્તોત્રિ: હરે: પૂજા વિરહાત સ્ત્રીવિભાષણમ્ ॥ ૬૭ ॥

મહારથાનાં નામાતિ હરેવંદનાવતિ: તથા ।

યાદવનંત્યમિત્યેવમ્ ઉત્તરાયં નિરુપિતમ્ ॥ ૬૮ ॥

દયારામભાઈ કૃત ગુજરાતી પદાનુવાદ (સવિસ્તાર)

કૃષ્ણાક્રીડા રતિરસાવરી, શરૂં કયમ વખાણી ?

પતિપ્રેમ પટરાણી સૌ વરણી રોહેવાણી,

આસુરવ્યામોહ થવા કરી લીલા અંતરધામ,

નિત્યક્રીડા શ્રીકૃષ્ણ છે દેવીજન જ્ઞાન,

એ. દશમઅનુક્રમણિકા, ગુરૂપ્રસુજી પ્રતાપ,

પૂર્ણ કરી પદબંધથી, ન્યૂનાધિક માફ.

અર્થ : ભગવાનની પોતાની સ્ત્રીઓ સાથેની વિવિધલીલાઓનું વર્ણન. સ્નેહ અતિરેકથી મહારાણીઓનું સંભાષણ. મહારથીઓની નામાવતિ અને હરિવંદનાવલી ચક્રવંશીઓનું ચિત્ત ભગવાનમાં લાગી ગયું હતું એનું ઉત્તરાયમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

વિવરણ : દશમાં સ્કંધનો છેલ્લો અધ્યાય અહીં પૂરો થાય છે મહાપ્રસુજી આજ્ઞા કરે છે કે આ અધ્યાયની પૂર્વના અધ્યાયમાં જ્ઞાનનું નિરૂપણ કર્યું. આ અધ્યાયમાં વૈરાગ્યનું નિરૂપણ છે આ ચરિત્ર અદભૂત છે તેથી તેમાં પ્રણય લીલા કહેવામાં આવી છે. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન છે તેથી તેમને પોતાને વિષયમાં આસક્તિ નથીજ

પરંતુ સ્ત્રીઓને વિષયમાં આસક્તિ થાય છે તેનું નિવારણ કરવામાં આવ્યું છે આ અધ્યાયમાં શ્રી શુકદેવજી આનંદપૂર્વક ભક્તના સુખને માટે પરમ ઉત્સવરૂપ લીલા કહે છે ૧૫ થી ૨૪ - ૧૦ શ્લોક “મહિષીગીત” તરીકે જાણીતા છે જેમાં પટરાણીઓએ સગુણનવ અને એક નિર્ગુણ એમ દશ પ્રકારના પ્રસુ પ્રત્યેના સ્નેહરૂપી કરણ (સાધના) નું વર્ણન કર્યું છે અને મહારથીઓના નામ અને હરિની વંશાવલિનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે ગુણ પ્રકરણ - ૬, દશમસ્કંધ અધ્યાય ૮૦ અહીં પૂરો થાય છે.

શુકદેવજી કહે છે “હૈ પંશીક્ષિત, મુકુંદભગવાનની આ મનોહરિણ કથાના શ્રવણ, કીર્તન અને ચિંતનથી ધીમે ધીમે પુરુષ થયેલા તે સેવાના પ્રતાપથી મનુષ્ય ભગવાનના વૈકુંઠધામને પ્રાપ્ત કરી લેશે ભગવાનના આ ધામ આગળ કોઈ પણ પ્રકારના રોકી શકાય તેવા કાળનો વેગ પણ સમાપ્ત થઈ જાય છે આજ ધામની પ્રાપ્તિ માટે પ્રાણીન સામયમાં રાજમહારાજઓ રાજપાટ છોડી વનમાં જતા રહેતા હતા.”

આ અનુક્રમણિકાના સ્વાધ્યાયનું ફળ ઉત્તમ છે શ્રી દયારામભાઈ કહે છે...

ગાય, શીખે ને સાંભળે, વૈકુંઠ પદ પામે,

સકળ પાપ-સંતાપ જે અનાયાસ ધામે.

આ અનુક્રમણિકાનો નિત્યપાઠ કરનાર વૈષ્ણવોના હૃદયમાં શ્રી કૃષ્ણલીલામૃતનું સ્થાપન થશે. અંતઃકરણના સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ થશે. અને સહસ્ત્રલક્ષ્મીઓથી સેવાતા ભગવાન એમના હૃદયમાં વિરાજશે. જય શ્રી કૃષ્ણ.

શ્રીમદ્ ભાગવત દશમસ્કંધાર્થનુક્રમણિકા ।

રાજપ્રશ્નો હરેર્જન્મકારણં ભુમિસાંત્વન્મ ।

ક્રમ્બોધનષ્ટપુત્રવધઃ કમમયં નૃણુ ॥ ૧ ॥

માયાજ્ઞાપનવેવાદિસ્તુતિઃ કૃષ્ણસમુદ્ભ ।

વર્ણનં કૃષ્ણસપ્તય વસુદેવસ્ય સન્નુતિઃ ॥ ૨ ॥

દેવક્યાદિપુરાકૃત્યકથનં જગદીશિનૃઃ ।

ગોકુલે નયનં કન્યામારણે તદ્વિભાષણમ્ ॥ ૩ ॥

सात्त्वनं वसुदेवस्य मोचनं भार्यया सह ।
 कंसदुर्मन्त्रदैत्येषु साधुबालउपद्रवः ॥ ४ ॥
 प्रादुर्भूते ब्रजे कृष्णे ब्रजराजमहोत्सवः
 मथुरागमनं नन्दवसुदेवसमागमः ॥ ५ ॥
 पूतनासुपयःपानं नन्दगोपाद्विस्मयः ।
 शक्रद्व्यत्ययो दैत्यचक्रवातवधः शिशोः ॥ ६ ॥
 सलालने मुखे धात्र्या जुंभणे विश्वदर्शनम् ।
 रामकेशवयोर्नाम्नः करणं केलिरेतयोः ॥ ७ ॥
 धौर्त्यं गोपवधूगोहे प्रसंगान्दक्षिणं मूढः ।
 दर्शनं विश्वरूपस्य नन्दभाग्यपुराकथा ॥ ८ ॥
 चौर्यं हैमगवस्याथ बंधनं दामभिर्बलान् ।
 यमलाजुनताशापो भगधैव स्तुतिस्तयोः ॥ ९ ॥
 बालक्रीडोपनंदादिमन्त्रणं गमनं ततः ।
 वृंदावने तयोः क्रीडा वयस्यैवन्चारिणोः ॥ १० ॥
 वत्सासुरस्य य वधो बंकाधामुरचोरपि ।
 भोजनं साखिभिस्तीरे यमुनाया हरैर्मुक्ता ॥ ११ ॥
 वत्सापेहरणं धात्रा कृष्णत्वं वत्सपालयोः ।
 ब्रह्मणो मोहगमनं स्तुतिः कृष्णरतिगतिः ॥ १२ ॥
 गोचारणे महाकायधेनुकादिवधस्तथा ।
 ब्रज आगमनं कृष्णो गोपीनेत्रमहोत्सवः ॥ १३ ॥
 मृतान् विषांभः पानेन गोपान् हरिरजीवयत् ।
 कालीयदमने स्तोत्रं तद्भार्याणां प्रलापनम् ॥ १४ ॥
 हृदे कालीसंबंधकथनं वह्निमोचनम् ।
 क्रीडाप्रालंबनिधनं दागानेर्मोचनं गवाम् ।
 द्रव्यशरद्वर्णनं च गोपीनां वचनमुत्तम् ॥ १५ ॥
 व्रतं गोकुलकन्यानां वस्त्राणां हरणं मुक्ता ।
 वनभाग्यकथा गोपप्रार्थना प्रेषणं मखे ॥ १६ ॥
 विप्रमार्याप्रसादश्च पञ्चात्तापो द्विजन्मनाम् ।

यागभंगो महैद्रस्य धृतिगोवर्धनस्य च ॥ १७ ॥
 सुरेन्द्रगर्वहरणं गगनीतस्य वर्णनम् ।
 गोपशंकापगममिद्वेन्यभियाचनम् ॥ १८ ॥
 नन्दस्य मोक्षणं गोपवैकुण्ठागमनं ततः ।
 पंचाध्याय्यां निशि क्रीडा सर्पाङ्गदस्य मोक्षणम् ॥ १९ ॥
 शंखचूडवधः पञ्चाद् गोपीगीतं वृषार्दनम् ।
 कंसनारदसंवाद कंसाक्रूरकथा ततः ॥ २० ॥
 कोशिनो निधनं कृष्णान्नरदर्पकथा ततः ।
 व्योमासुरवधोडकूरागमनं गोकुलेषु च ॥ २१ ॥
 दर्शनानंदहृष्टात्मरोमांचो गदगादा गिरः ।
 संवादो रामकृष्णभ्यां वर्णितं कंसचोष्टितम् ॥ २२ ॥
 रामकृष्णप्रयाणं च तथा गोपीप्रलापनम् ।
 मथुरागमनं मध्ये हृदे कृष्णस्य दर्शनम् ॥ २३ ॥
 स्तुतिः पुरगतिः पञ्चाददर्शनं पुरसंपदः ।
 रजकस्य शिरश्छेदो वायकस्य वरादयः ॥ २४ ॥
 सुदान्नो वरदानं च कुब्जासंदर्शनं हरेः ।
 धनुर्भगः सैन्यवधः कंसदुर्हृतदर्शनम् ॥ २५ ॥
 रंगोत्सवे कुवलयपीडयुद्धविधातनम् ।
 दर्शनं रामकृष्णस्य पौराणां प्रयदर्शनम् ॥ २६ ॥
 मल्लानां विधनं रंगे कंसस्य सह बंधुभिः ।
 पित्रोश्च सात्त्वनं सर्वसुहृदां परितोषणम् ॥ २७ ॥
 उग्रसेनाभिषेकश्च नंदादिव्रजप्रेषणम् ।
 इषद्विजातिसंस्कारः पठनं च गुरोर्गृहे ॥ २८ ॥
 मृतपुत्रप्रदानं च गुरोः पंचजर्नानम् ।
 पुनरागमनं शौरैर्मधुपुर्यां महोत्सवः ॥ २९ ॥
 उद्धवप्रेषणं गोपीविलापपरिसात्त्वनम् ।
 कुब्जारतिस्तथाक्रूरप्रेषणं गजसाहये ॥ ३० ॥
 पांडवेषु च वैष्णव्यं धृतराष्ट्रस्य बोधनम् ।

इत्येवं दशयस्कंधपूर्वार्धं विनिरुपिणम् ॥ ३९ ॥
 जामातुवधसंतप्तजरासंधयमुवधः ।
 बहुशः सेनयोद्वेगो द्वारकादुर्गकारणम् ॥ ३२ ॥
 यवनस्य वधो दृष्ट्या मुचुकुदस्य संस्तुतिः ।
 वरं दत्त्वा ततो भ्लोच्छवधं कृत्वा धने ततः ॥ ३३ ॥
 नीयमाने वरैर्दसाजरासंधात्पलायनम् ।
 रैवताद्रवतीकन्या बलदेवसमर्पणम् ॥ ३४ ॥
 रुक्मिणीप्रियसंदेशश्रवणादखिलात्रिपून् ।
 निर्जित्य निर्गमो गेहदंबिकस्य हतिर्बलम् ॥ ३५ ॥
 वैद्यसांत्वनमूर्धशैस्ततो रुक्मिसमागमः ।
 युध्वाक्षिपाराधे च मुड्नं तस्य कृष्णतः ॥ ३६ ॥
 रुक्मिणीदुःखशमनं रामवाक्यं च मोक्षणम् ।
 ततो विवाहो रुक्मिण्या विधिवत्स्वपुरे तत्रो ॥ ३७ ॥
 प्रद्युम्नोत्पतिकथनं हरणं सूतिकागृहत् ।
 मायावत्योक्तवृतांतः शंबरस्य वधस्ततः ॥ ३८ ॥
 पुनरागमनं गेहे संतोषो द्वारकौकसाम् ।
 सूर्यात्मनस्तपान्निर्यावनं तस्य वै हरेः ॥ ३९ ॥
 तत्संबधात्प्रसेनस्य वधोऽङ्गीर्तिहरस्तथा ।
 तन्मार्जनाय ऋक्षस्य गेहे गमनमेतयोः ॥ ४० ॥
 ज्ञात्वा सुरर्षभं युध्वाज्जंबवत्याः समर्पणम् ।
 सत्राजितस्य प्राप्तस्य स्वतो दानं मुरारिणा ॥ ४१ ॥
 विवाहः सत्यभामाया दत्तायाः प्रीतये हरिः ।
 रामेण सह कृष्णस्य गमनं गजसाहये ॥ ४२ ॥
 अक्रूरकृतवर्मभ्यां प्रतिगच्छतधनच्यवनः ।
 सत्राजितवधो मध्ये कृष्णाच्छतधनोर्वधः ॥ ४३ ॥
 रामस्य मिथिलायात्रा गवशिक्षा सुयोधने ।
 अक्रूरमणिवानं च शक्रप्रस्थे हरेर्गतिः ॥ ४४ ॥
 कालिद्या संगतिः शौरिर्विवाहः स्वपुरे ततः ।

मित्रविद्यहृतिर्नानजित्युद्वाहोऽत एव च ॥ ४५ ॥
 भद्राया लक्ष्मणायाश्च विवाहो मुरधातिना ।
 पितुस्तेतनयानां च नरकस्य च धातनम् ॥ ४६ ॥
 भुमिसन्तुती राजकन्याप्रेषणं स्वपुरे ततः ।
 गत्वा महेन्द्रभवनं पारिजतदतिर्बलात् ॥ ४७ ॥
 उच्छाहो राजकन्यानां स्वस्मिणीकृष्णाकौतुकम् ।
 कृष्णभार्याकथा पुत्रनामान्युद्वाहपर्वणि ॥ ४८ ॥
 रामाद्रुक्मिवधो द्युते बाणस्य हरसकथा ।
 उषास्वयनकथा चित्रलेखया हरणं हरेः ॥ ४९ ॥
 पौत्रस्य बंधनं चापि बाणयादवसंयुगे ।
 कृष्णशंकरयोयुध्वा जवरसस्तवनं ततः ॥ ५० ॥
 बाणबाहुविख्या रुद्रस्तुतिर्बाणाभयं वरः ।
 उषाप्रार्थिर्नुगाख्यानं बलभद्रद्वजागमः ॥ ५१ ॥
 गोपीविलापो रामस्य स्तुतिर्गोपीभिरेव च ।
 यमुनाकर्षणं काशीपतिर्पाण्डूकधातनम् ॥ ५२ ॥
 काशिवाहः स्वकृत्योतो द्विविदस्य बलावधः ।
 लक्ष्णाहरणं रामविक्रमो गजसाहये ॥ ५३ ॥
 नारदेन हरेर्लीलीदर्शनं गृहमेधिनम् ।
 आन्हिकं वासुदेवस्य राज्ञा विज्ञापनं त्वृषेः ॥ ५४ ॥
 मंत्रणादुध्वावस्येद्र प्रस्थे गमनमीशितुः ।
 जरासंधवधःस्तोत्रं राज्ञा सत्त्वृतिरेव च ॥ ५५ ॥
 राजसूये हरेः पूजा, शिशुपालवधस्तथा ।
 दुर्योधनाभिमानस्य भंगा प्रद्युम्नशाल्वयोः ॥ ५६ ॥
 युध्वं त्रिणवरात्रं च हरेरागमनं ततः ।
 शाल्वस्य दंतवक्रस्य तद्भातुलीलाया वधः ॥ ५७ ॥
 तीर्थयात्राश्च रामस्य मध्ये सूतवधस्ततः ।
 तत्पुत्रस्थापनं तत्र बल्वलस्य वधस्ततः ॥ ५८ ॥
 यात्रासमस्ततीर्थानामुधिभिर्यार्जनं बलात् ।
 भक्तानांजन्म साफल्यं पृथकाख्यानमेव च ॥ ५९ ॥

સર્વોપરાગે નિખિલૈઃ કુરુક્ષેત્રે સમાગમઃ ।
 વંધુભિર્મર્તુવેવસ્ય ગોપિકાપરિસાંત્વનમ્ ॥ ૬૦ ॥
 કૃષ્ણભાર્યાવિવાહાનાં કથનં વિસ્મયો નૃપામ્ ।
 ઋષીણાં ગમનં તત્ર કૃષ્ણેન પ્રતિપૂજનમ્ ॥ ૬૧ ॥
 વસુદેવસ્ય સંપ્રાપ્ત્યો નારદોત્તિશ્ચોત્તરમ્ ।
 યાજનં તસ્ય ઋષિભિઃ પ્રમોદોઽધિલલિહિતામ્ ॥ ૬૨ ॥
 વસુદેવસ્ય વિજ્ઞાનં દેવક્યાઃ ષટ્ સુતાગમે ।
 લલિતકૃષ્ણસ્તુતિવદ્ધા ષણ્ણાં ગમનનિર્મમે ॥ ૬૩ ॥
 સુમદ્રાવિજયોદ્ધાત્રો મિથિલાગમનં હરેઃ ।
 મૈથિલશ્ચુતલલિહિતામ્ પૂજન ગતિરેતાયોઃ ॥ ૬૪ ॥
 વેદસ્તુતિઃ હરેભક્ત્યા વારિદ્રયવનિરુપમમ્ ।
 ઝાશુતોષવદ્ધા શંભોરનથોસ્ય વરસ્ય ચ ॥ ૬૫ ॥
 વૃકાસુરવથે બુધ્ધેર્મોચનં ગરિજાયતેઃ ।
 મુતપુત્રપ્રદાન ચ વિપ્રસ્ય સ્વાલયાધ્કારે ॥ ૬૬ ॥
 હરેરેવાસ્તિ દેવત્વં શુગવાક્યૈશ્ચ નિશ્ચય ।
 ક્રિદ્ધા સ્ત્રીભિઃહરેઃ પૂજા વિરહાત સ્ત્રીવિશ્ભાષણમ્ ॥ ૬૭ ॥
 મહારથાનાં નામાનિ હરેર્વશાવલિઃતથા ।
 યાદવનંત્યમિત્યેવમ્ ઝત્તારાથે નિરુપિતમ્ ॥ ૬૮ ॥

હિતે શ્રીમદ્ભગવાદગીતાવિરચિતા શ્રીમદ્ભગવાદશસ્ત્રસ્કંધાધ્યાત્મિકમણિકા સમાપ્તા ।

પુષ્ટિમાગામાં ફાળ ૩૫ પાઠ

શ્રીમદ્ દશામસ્કંધાધ્યાત્મિકમણિકા

આપણા માર્ગમાં ફાળ ૩૫ પાઠ તો શ્રીમદ્ ભગવાદાનુક્રમણિકાનો છે તેના પાઠથી શ્રી ઠાકોરજીની અલૌકિક લીલા હૃદયમાં સ્ફૂરે છે શ્રીમદ્ ભગવાદ તો શ્રી વ્યાસજીની વાણી છે જ્યારે અનુક્રમણિકા સાક્ષાત શ્રીમહાપ્રભુજીની વાણી છે શ્રીમદ્ ભગવાદતો પાઠ તો સૂરઠાસ, પરમાનંદઠાસ અને પદ્માનાભઠાસ વગેરે પહેલેથીજ કરતા હતા. પરંતુ જ્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ કૃપા કરીને અનુક્રમણિકા શીખવી ત્યારે જ તેઓને શ્રી ઠાકોરજીની અલૌકિક લીલા સ્ફૂરણમાન થઈ, માર્ગનો સિદ્ધવાંત હૃદયાર્પક થયો. આ અનુક્રમણિકાના પાઠથી અલૌકિક અર્થો સ્ફૂરે છે (વચનામૃત ૩૦૨)

- નિ. લી. ગી. શ્રી રણછોડલાલજી મહારાજશ્રી રાજનગર (અમદાવાદ)
 (ગી. વા. શાસ્ત્રીજી નાગરઠાસભાઈ સંપાદિત સંગ્રહમાં શ્રી સીજન્યસહ)

શ્રી રમેશચંદ્ર નાથાલાલ શાહ સંપાદિત
 શ્રી પુષ્ટિમાગાધ્ય પદિચ્ચ પુસ્તિકાઓ

૧. મનોરથોનો માસ અધિક માસ - શીઝ સંશ્લેષ આવૃત્તિ (અપ્રાપ્ય)
૨. આઠ સમાધી ઝાંખી - શોનાશજીના પાટાસ્વ - મહાવર સાતના આઠસસાના મલીકર આઠ ચિત્રજી અને નિધિચરુવના આઠ શ્રવણશય ચિત્રજી - કુલ ૧૬ ચિત્રજી સાથેની પાંચમી આવૃત્તિ - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૩. ચેવળ શ્રીકૃષ્ણ ફાળ - બીજી આવૃત્તિ - ન્યો રૂ. ૫/-
૪. શૃંગાર સેવા - શીઝ સંશ્લેષ આવૃત્તિ - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૫. દીર્ઘત માધુરી - નિત્યક્રમના પદ, બાળલીલાના પદ સાથે શીઝ આવૃત્તિ. ન્યો રૂ. ૫/-
૬. દીર્ઘત માધુરી - વસંત ધમારના પદ (અપ્રાપ્ય)
૭. દીર્ઘત માધુરી - વર્ષાસ્વના પદ, ઘનલીલાના પદ સાથે શીઝ આવૃત્તિ. ન્યો રૂ. ૫/-
૮. મહામનોરથ - અમરકુલ, છપનભોગ, કુનવારાના મનોરથ (અપ્રાપ્ય)
૯. મધુશાધિપતેરભિલક્ષ્મ મધુરમ્ - મધુશાધકમ્ પર વિવરણ. ન્યો રૂ. ૧૦/-
૧૦. પુષ્ટિમાગામાં મનોરથની ભાવના (અપ્રાપ્ય)
૧૧. ભગવંતકુમારમ્ સર્વસુખસારમ્ - નંદકુમારશાધકમ્ પર વિવરણ. ન્યો રૂ. ૧૦/-
૧૨. ગોપીગીતમ્ - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૧૩. દીર્ઘત માધુરી - જન્માટ્મીના પદ ન્યો રૂ. ૫/-
૧૪. ઉલ્લેખી શ્રદ્ધા ભિસરત નાદી. (ઉલ્લેખલીલાનું ભ્રમચીત્ર સહ વિવરણ) ન્યો રૂ. ૧૦/-
૧૫. શૃંગારસ્માદિકા - શ્રી મરતન્ના શૃંગાર (અપ્રાપ્ય)
૧૬. આજ બિરજમે લેણેરે શસિયા (અપ્રાપ્ય)
૧૭. વાગે વૃંદાવનમાં વાસણી રે (વેણુગીત) ન્યો રૂ. ૧૦/-
૧૮. નયો ભગવાદ કૃષ્ણાધાદભૂતકર્મણે - ૧, શ્રીમદ્ભગવાદની સ્તુતિઓ. ન્યો રૂ. ૧૦/-
૧૯. નયો ભગવાદ કૃષ્ણાધાદભૂતકર્મણે - ૨, શ્રીમદ્ભગવાદની સ્તુતિઓ. ન્યો રૂ. ૧૦/-
૨૦. નયો ભગવાદ કૃષ્ણાધાદભૂતકર્મણે - ૩, દસમસ્કંધની સ્તુતિઓ. ન્યો રૂ. ૧૦/-
૨૧. રથમા ઘટા ગિર આવી - મલ્હાર દિલોળાના પદ - શીઝ આવૃત્તિ. ન્યો રૂ. ૧૦/-
૨૨. ભગવંતો ઠંઠ ઠંઠ ચરનન કરો - આશ્રય, દીનતા, મહાત્મ્યના પદ ન્યો રૂ. ૧૦/-
૨૩. છપનભોગ - વિવિધ સામગ્રી સિદ્ધ કરવાની રીત - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૨૪. શૃંગારસ્માદિકા - દીપારો, કીરીટ, મુકુટના શૃંગાર ન્યો રૂ. ૧૦/-
૨૫. અંતઃકર્ણપ્રબોધ - શ્રી મહાપ્રભુજી વિચારિત ગ્રંથનું સરલ વિવરણ. ન્યો રૂ. ૧૦/-
૨૬. મુગલગીત - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૨૭. શ્રીમદ્ ભગવાદશસ્ત્રસ્કંધાધ્યાત્મિકમણિકા - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૨૮. શ્રીમદ્ ભગવાદશસ્ત્રસ્કંધાધ્યાત્મિકમણિકા - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૨૯. શ્રીમદ્ ભગવાદશસ્ત્રસ્કંધાધ્યાત્મિકમણિકા - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૩૦. શ્રીમદ્ ભગવાદશસ્ત્રસ્કંધાધ્યાત્મિકમણિકા - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૩૧. શ્રીમદ્ ભગવાદશસ્ત્રસ્કંધાધ્યાત્મિકમણિકા - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૩૨. શ્રીમદ્ ભગવાદશસ્ત્રસ્કંધાધ્યાત્મિકમણિકા - ન્યો રૂ. ૧૦/-
૩૩. શ્રીમદ્ ભગવાદશસ્ત્રસ્કંધાધ્યાત્મિકમણિકા - ન્યો રૂ. ૧૦/-

નોંધ - બહારગામથી પુસ્તિકા મંગાવનાર વૈષ્ણવોએ પુસ્તિકાના ન્યોછાવર ઉપરાંત પોસ્ટલ પેકીંગ ખર્ચના રૂ. ૩/- ઉમેરી મનીઓફર કરવું. વી. પી. કરવામાં આવતું નથી.